

اعتیاد؛ بررسی تطبیقی یافته‌های مبتنی بر نظریه زمینه‌ای اعتیاد و نظریه‌های جامعه‌شناسی

مقدمه: برای کنترل اعتیاد به عنوان یک مسئله مهم اجتماعی کشور، تلاش‌های مختلفی صورت گرفته است. سؤال اصلی آن است که چرا اکثر سیاست‌گذاران و برنامه‌های اجرا شده به نتایج مناسبی نرسیده‌اند؟ یکی از مفروضات ما آن است که در شناخت پدیده اعتیاد و مبانی نظری سیاست‌گذاران، با نارسایی روبه‌رو هستیم. لذا اهداف این تحقیق، توسعه نظریه اعتیاد و تأکید بر جایگاه جامعه‌شناسی اعتیاد در برنامه‌ریزی‌های مرتبط با این مسئله بوده است.

روش: روش این تحقیق کیفی بود و از نسخه چارمزی نظریه زمینه‌ای برای تولید نظریه‌ها و تفاسیر جدید استفاده کرده است. ایده‌های حاصل از تجربه‌زیسته، مقدمه‌های برای مرور نظریه‌های جامعه‌شناسی و کشف ایده‌ها و تفاسیر جدید قرار گرفت، سپس این تفاسیر و ایده‌ها به عنوان محورهای پژوهش از نگاه کنشگران، مراجع و اطلاع‌رسانان اصلی حوزه اعتیاد، بررسی شد و بخشی از آنها مورد تأیید قرار گرفتند.

یافته‌ها: ساختاریابی و پویایی سیستمی اعتیاد، اهمیت عاملیت در ساختاریابی اعتیاد، کارکردهای ساختاری اعتیاد، نقش مواد در ایجاد سامانه مدیریت تنشها، نقش خرده‌فرهنگ معتادان و مناسک در ساختاریابی اعتیاد، اهمیت کارایی و سرعت تأثیر مواد و اهمیت پیامدهای ناخواسته کنش عقلانی در ساختاریابی اعتیاد، از یافته‌های این تحقیق هستند.

بحث: نتایج تحقیق نشان داد که عموماً نظریه‌های موجود، قادر به درک هم‌زمان سازوکارهای گرایش افراد به مواد اعتیادآور و پویایی و کارکردهای سیستمی اعتیاد نبوده‌اند. این نظریه‌ها به کژکارکردی سایر سیستمها باور دارند، ولی به کارکردهای جایگزین و مثبت مواد اعتیادآور اهمیت جدی نمی‌دهند. در شرایط فعلی سیستم اعتیاد به جبران نارساییهای ناشی از کژکارکردی سایر سیستمها پرداخته و به صورت ساختاریافته برای برقراری تعادل پویا در نظام کلان اجتماعی ایفای کارکرد می‌کند.

۱. شهرام مقدس قهفرخی^۱
دکتر جامعه‌شناسی مسائل اجتماعی،
دانشگاه آزاد اسلامی دهقان،
دهقان، ایران،

۲. منصور حقیقتیان^۲
دکتر جامعه‌شناسی، دانشگاه آزاد
اسلامی دهقان، دهقان، ایران
(نویسنده مسئول)
<mansour_haghighatian@
yahoo.com>

۳. سیدعلی هاشمیان‌فر^۳
دکتر جامعه‌شناسی، گروه
جامعه‌شناسی، دانشگاه اصفهان،
اصفهان، ایران

* این مقاله از پژوهشی تحت عنوان
«پویایی‌شناسی اعتیاد؛ تحلیل مبتنی
بر نظریه زمینه‌ای اعتیاد با توجه
به ویژگیهای این پدیده در استان
چهارمحال و بختیاری - ۲۰۱۸» که
توسط نگارندگان این مقاله انجام
شده است، استخراج شده است.

واژه‌های کلیدی:

پویایی سیستمی اعتیاد، پیامدهای
ناخواسته، کارکرد ساختاری، بررسی
تطبیقی، نظریه زمینه‌ای چارمزی

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۱۰/۲۷

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۵/۲۶

Addiction Dynamics; Comparative Study of Findings Based on Grounded Theory of Addiction and Sociological Theories

▶ 1-Shahram Moghadas Ghahfarokhi

Ph.D. of Sociology of Social Problems, Graduated from Islamic Azad University Dehaghan, Dehaghan, Iran.

▶ 2-Mansour Haghghatian

Ph.D. of Sociology, Department of Social Sciences, Islamic Azad University Dehaghan, Dehaghan, Iran.
(Corresponding Author)
<mansour_haghghatian@yahoo.com>

▶ 3-Seyed Ali Hashemianfar

Ph.D. of Sociology, Department of Social Sciences, Esfahan University, Esfahan, Iran.

Keywords:

System dynamics, Unintended consequences, Structural function, Comparative study, Charmazian Grounded Theory Method

Received: 2020/01/17

Accepted: 2020/08/16

Introduction: Various efforts have been made to control addiction as an important social issue in the country. The key question is why most policies and programs have failed to produce good results. One of the assumptions of this research is that we are faced with a lack of understanding of the phenomenon of addiction and theoretical basis of policies. Therefore, the purpose of this study was to develop the theory of addiction and to emphasize the place of the sociology of addiction in planning related to this issue.

Method: The research method was qualitative and the Charmazian version of GTM was used in order to generate new ideas and interpretations. Ideas from lived experience became prelude to reviewing sociological theories and discovering new ideas and interpretations. Then, these interpretations and ideas as the focus of this research were reviewed from the perspective of the main actors, authorities, and informants in the field of addiction, and some of them were approved.

Findings: Structural and systematic dynamics of addiction, importance of structure in addiction, structural functions of addiction, stress management system, addicts subculture role and rituals in addiction structure, importance of drugs efficacy and speed, and importance of unintended consequences of intellectual action in structuring addiction, etc. are the major theoretical findings of this study.

Discussion: The results of the research showed that existing theories could not simultaneously understand the mechanisms of the tendency of people to addictive substances and their dynamism and system functions. These theories believe in the dishonesty of other systems, but do not add to the alternative and positive functions of addiction in the current situation the addiction system compensates for the failures caused by the dysfunction of other systems and structurally designed to balance the dynamics in the macro social system functioning.

Extended Abstract

Introduction: In the past century, addiction has been a social issue, and in order to control and reduce the occurrence of this phenomenon, especially in the past four decades, various efforts have been made in the country, but this is constantly growing and its threat has increased due to the spread of industrial materials, decreased age of addiction, increased female tendency, and insufficiencies in the treatment of addicts. The main issue of this research is, “why most policies and programs that have been implemented to cope with addiction, have not reached the suitable results” It seems that we are incapacitated in identifying the phenomenon of addiction and theoretical foundations of politics, so the purpose of this research is to develop the theory of addiction.

Method: The method of research is qualitative and has been implemented using the Charmazian version of the Grounded Theory Method (GTM) in order to generate new ideas and interpretations. In the first phase, ideas from lived experience became prelude to reviewing sociological theories and discovering new ideas and interpretations. Besides, ideas were reviewed and approved by the sample population. The data were collected through Focused Group Discussion (FGD) and telephone interviews. The sample population has been selected through the professional judgment of a group of managers and national experts in the field of addiction and a group of remedied individuals with high self-awareness and experiences. This article is a kind of theoretical discovery, and by adapting the findings to existing theories, in addition to deepening research findings and increasing their validity, to find a new applications of some sociological theories in the field of addiction, found that less has existed before.

Results: The results of the study suggest the followings:

1. There is a fundamental distinction between the concept of substance use and the concept of addiction. In this distinction, we can recognize the lack of feeling of being threatened with addiction, the feeling of agency and invulnerability, the functional effects of substances, and the structuration of drug addiction.
2. Drug addicts have distinctive features such as discipline, follow-up, focus on purpose, tackling obstacles, and tolerance, in line with the goals of the addiction system. We can say that no other structure has such actors. These individual

characteristics are reflected in the structure of addiction and give it a distinctive features.

3. Diversity and tensions have become ordinary realities in the social system, and management of a part of diversity and tensions has been encountered by formal and informal previous structures. An addiction stress management system is structured to control a part of the consequences of these changes. This finding is consistent with Buckley's theory of systems.

4. According to research findings, it can be claimed that the order, continuity, and functions of addiction are real and objective, so inevitably, the structure based on addictive functions is confirmed.

5. The social system to overcome environmental problems, with a dynamic balance approach, to admit some changes of the traditional structures, including family and emotional organization, economics, roles, and social group relationships. The findings of this study make it possible to include the aforementioned changes as a way of spending leisure time and accepting new types of enjoyment, increased mobility and power, greater concentration, relaxation, and avoidance of stress.

6. It seems that the addiction system has changed the major and long-term goals of the traditional social system and has changed into functional and short-lived goals. From this viewpoint, it can be claimed that drug use has a functional structure for reducing the imbalance caused by weakness in the absorption and activation of all social groups. This finding is contrary to traditional functionalism that set efforts towards predetermined goals.

7. The social system for balancing and adapting to its new environmental conditions is compelled to transform its inevitable changes into new structures. To resist in the acceptance of diversity, the differences and changes in the environment, and to emphasize on maintaining monotonousness and uniformity, will structure the distinction into forms beyond the expectations of the society. One of these unwanted structures is the addiction system. This finding is conformity to Nicholas Lehmann's theory, that is related to differentiation in the system as a mechanism for adapting to the complexity of the environment around the system.

8. During the past century, the drug had been competing with other institutions. Sustainability in the goals, the span of services, multi-million population, very

distinctive system characteristics of competing systems, flexibility and dynamics of structure and functions, interaction of micro, intermediate and macro levels, and dozens of other features have turned addiction into a social institution

9. Actors to search for a sense of security, calm, and variety are trying to make the best possible choice, but the use of substances often results in a different outcome than the intention. In other words, their targeted action has an unexpected outcome. This finding is in the best agreement with Giddens' theory of the unintended consequences of agency.

10. Only the action of the substance can activate the whole system. In this case, beyond rational or algebraic action, this includes an important point in recognizing the phenomenon of addiction. The aforementioned finding approaches the theory of action, that is relying on act rather than operant.

11. The focus of the drugs addiction can be to concentrate on a part of social communication, called the "Mediator of Social Interactions." Drugs is presented as a new general medium for inter-system and between-system interchange and serves the expected functions of the addiction system. This medium defines identity among consumer groups and interacts with them in various events. This is consistent with the theory of "non-linguistic media of Habermas" and "the concept of the general media of Parsons exchange".

12. The Groups of addicts are involved in certain relationships and subcultures that give them meaning and a special place in their behavior, and in addition to the specific effects of narcotics, they have various functions, including emotional functioning and group belonging. The findings are in conformity with Gaffman's view of "the importance of rituals in everyday life and the assurance of social relationships."

13. The use of substances is a short way to achieve functions that in some situations, some people need them. Speed, ease, and efficiency to achieve the goal are the main indicators of substances selection by these individuals. This part of the findings of the research is highly consistent with Ritzard's view on the Macdonaldist societies.

14. In the absence of normative frameworks that allow many changes, substances consumers rethink about the concepts of relief, pleasure, serenity, satisfaction, lei-

sure, mobility, understanding, tolerance, independence, and the definition of a new field to have freedom of action. This finding of research conforms to Giddens's view of rethinking traditional relationships.

Discussion: The results of the research showed that existing theories were not able to simultaneously understand the mechanisms of the tendency of individuals to addictive substances, their dynamism and their system functions. These theories believe in the dysfunction of other systems, but do not add to the alternative and positive functions of substances. They put the fight against addiction on the agenda because of the threat of other systems, while under the present circumstances the addiction system compensates for the failures caused by the dysfunction of other systems and structurally designed to establish a dynamic balance in the social system.

Ethical Consideration

Authors Contribution

All authors have had efficient contribution on this article

Financial Resources

There is no direct financial support from any entity or organization for the publication of this article

Conflicts of Interest

This article does not conflict with other articles of authors.

Following Principles of Research Ethics

All rights related to research ethics are followed in this article.

مقدمه

پدیده اعتیاد، مورد توجه علوم مختلف بوده و پیرامون آن دیدگاه‌های علمی زیادی ارائه شده است. در تبیین این پدیده، علوم زیستی و ویژگی‌های اندوفنوتایپی^۱ و ساختار ژنتیکی را مورد توجه قرار داده‌اند، روانشناسان به فرآیندهای روانی و ویژگی‌های شخصیتی در کنار نوع نگرش و ویژگی‌های مهارتی توجه دارند. جامعه‌شناسان و آسیب‌شناسان اجتماعی برای تبیین این پدیده، سازوکارهای فراتر از فرد، شامل عوامل و زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، تعاملات بین فردی، نوع پیوندها و نوع پاسخگویی به نیازهای افراد، ... را مورد بررسی قرار می‌دهند. یافته‌های این علوم بسیاری از ابعاد این پدیده را شناسایی کرده‌اند (جلالی، ۲۰۱۷)، ولی نارسایی در نتایج برنامه‌های مقابله‌ای و پیشگیرانه، بیانگر وجود ابعاد ناشناخته پدیده اعتیاد و ضرورت انجام تحقیقات بیشتر پیرامون آن است.

بررسیها و تجربه‌زیسته کنشگران این عرصه نشان می‌دهند، اعتیاد به عنوان یک زیست اجتماعی و یک مسئله اصلی کشور، ساختار بسیار قوی و گسترده‌ای ایجاد کرده است. گزارش «پیمایش ملی خانوار در مورد شیوع مصرف مواد مخدر و روان‌گردانها در جمعیت عمومی ۶۴ - ۱۵ سال کشور» (ستاد مبارزه با مواد مخدر، ۲۰۱۵)، نشان داد که جمعیت معتادان قریب ۲/۸۰۰/۰۰۰/ نفر و با احتساب مصارف تفننی و گرایش به مواد، این آمار به ۴/۴۰۰/۰۰۰/ نفر می‌رسد. بر اساس پیمایش فوق، برخلاف برآوردها و تحلیلهای قبل، نسبت گرایش جمعیت ۶۴ - ۱۵ سال کشور به مواد مختلف برابر ۵/۴/ بوده است (مردان ۲/۱۰٪ و زنان ۶/۰٪) (ستاد مبارزه با مواد مخدر، ۲۰۱۵).

مسئله تحقیق از منظر مقاومت پدیده اعتیاد در شرایط مختلف نیز واجد اهمیت است. سیر قانون‌گذاری در حوزه مبارزه با مواد مخدر در صد سال گذشته، نشان می‌دهد که در چند نوبت ممنوعیتها و مجازاتهای سنگینی برای تولید، خرید و فروش، حمل، نگهداری و مصرف

1. Endophenotypes

مواد مخدر و سایر مواد اعتیادآور برقرار شده و به تدریج این مجازاتها تخفیف یافته و مجدداً تشدید شده‌اند (همایش بین‌المللی علمی کاربردی جنبه‌های مختلف سیاست جنایی در قبال مواد مخدر، ۲۰۰۰). تداوم روندهای آسیب‌زای مسئله، با وجود تعدیل رویکرد مقابله‌ای و تقویت رویکردهای پیشگیرانه و کاهش آسیب، معرفه‌هایی برای ناشناخته بودن برخی از ابعاد پدیده هستند.

ضرورت انجام این تحقیق، در راستای ضرورت پاسخگویی به تقاضای اجتماعی برای برون‌رفت از وضعیتهای نگران‌کننده فعلی اعتیاد و شناخت چرخه‌هایی است که اعتیاد در آنها بازتولید می‌شود. با افزایش تهدید اعتیاد از طریق معرفی انواع جدیدی از مواد اعتیادآور و گسترش مواد صنعتی، درگیر کردن گروههای جدیدی از جامعه، کاهش سن اعتیاد، افزایش گرایش زنان به مواد اعتیادآور و نارساییهای موجود در درمان معتادان، ناگزیر از پذیرش نارسایی در بسیاری از برنامه‌های مقابله‌ای و پیشگیرانه هستیم. این امر می‌تواند بیانگر آن باشد که در شناخت پدیده اعتیاد و مبانی نظری سیاست‌گذاریها، با نارسایی روبه‌رو هستیم. لذا ضرورت دارد با رویکرد جامعه‌شناختی، به کشف تفاسیر و ارائه نظریه‌های راهنما در حوزه اعتیاد، پرداخته شود.

سؤالات محوری تحقیق عبارتند است از؛ «چرا اکثر برنامه‌های مرتبط با مقابله با اعتیاد به نتایج مناسب نرسیده‌اند؟ در ادامه، چرا با وجود افزایش آگاهی نسبت به خطرات و مشکلات اعتیاد، شاهد گرایش افراد و گروههای جدید به سمت مواد اعتیادآور هستیم؟ چرا برخی از استانهایی که در دهه‌های قبل دارای نرخ شیوع پایین اعتیاد بوده‌اند، با شیوع بالا روبرو شده‌اند؟ (ستاد مبارزه با مواد مخدر، ۲۰۱۵).

در این تحقیق، شناخت بومیایی و تعامل هوشمندانه‌ای که در یک روند تاریخی بین ابعاد و اجزای ساختار اعتیاد بوجود آمده و همچنین سازوکارهایی که موجب انعطاف‌پذیری و

بقای آن در موقعیتهای مختلف می‌شود را تحت عنوان «پویایی‌شناسی اعتیاد» نام‌گذاری کرده‌ایم. بر اساس یافته‌های تحقیق، این پویایی تحت‌تأثیر کارکرد سیستمی پدیده اعتیاد ایجاد شده است. یکی از مفروضات اصلی این تحقیق آن است که کارکردهای مواد اعتیادآور، پس از تأثیرات فردی، در تعاملات بین فردی گسترش یافته و مقدمات ساختاریابی سیستمی آن را فراهم آورده‌اند.

هدف اصلی این تحقیق عبارت است از؛ توسعه نظریه‌های جامعه‌شناسی اعتیاد از طریق کشف تفاسیر جدیدی که با این زیست اجتماعی انطباق مناسب‌تری داشته باشند. این هدف با استفاده از دو روش موازی و هم‌افزا پیگیری شده است. ابتدا مرور و خوانش متفاوت و نسبتاً گسترده نظریه‌های جامعه‌شناسی، مقدمه کشف ایده‌هایی برای تفاسیر جدید مبتنی بر تجربه‌زیسته نگارنده شد. در سطح دوم، این تفاسیر جدید به عنوان محورها و موضوعات بحثهای گروهی و فردی، با حضور کنشگران، مراجع و اطلاع‌رسانان خبره حوزه اعتیاد، به چالش کشیده شدند و به زایش تفاسیر و نظریه‌های با اعتبار بالاتر، برای بررسی پدیده منجر شدند. پس اکتشاف نظری علاوه بر یافته‌های میدانی، مشمول نظریه جامعه‌شناسی نیز شد، نظریه‌های که برای تبیین اعتیاد مورد توجه قرار نگرفته بودند.

مبانی نظری و تجربی تحقیق:

با وجود توسعه چشمگیر ادبیات اعتیاد، نگارندگان به پیشینه مشابهی که هم‌زمان اعتیاد را به عنوان یک پدیده دارای کارکرد ساختاری و دارای ویژگیهای سیستمی ارزیابی کرده باشد و سطوح خرد، میانی و کلان آن دارای تعامل و پویایی سیستمی باشند، دست نیافتند. به همین دلیل با رویکرد تحقیقات کیفی، از روش نظریه زمینه‌ای یا بر پایه استفاده شده است.

روش:

تحقیق موجود با روش نظریه زمینه‌ای یا بنیادی (GTM^۱) انجام شده است. این نوع تحقیق برای بررسی موضوعات خاص و در شرایط خاص کاربرد دارد. وقتی در نظر داریم فرآیند روی دادن یک پدیده و زمینه‌ها و عوامل تأثیرگذار را شناسایی کنیم و شیوه عمل و نحوه تعامل مردم در آن فضا را بفهمیم، این نظریه کاربرد دارد. وقتی وضعیت خاص مورد توجه محقق، در قالب دانش جهانی موجود و در چارچوب تئوریه‌ها به خوبی قابل تبیین نیست، این روش برای فهم آن شرایط خاص و توضیح آن کاربرد دارد (فراستخواه، ۲۰۱۵؛ خاکی، ۲۰۱۶).

این تحقیق از نسخه جی تی ام ساختن‌گرا^۲ که توسط خانم چارمز^۳ ارائه شده است، استفاده کرده است. به دلیل شیوع گسترده استفاده از نسخه‌های اشتراوس و کوربین و تأثیرات زیادی که آن نسخه‌ها بر نوع نگرش نسبت به تحقیقات کیفی داشته‌اند، لازم است نسخه چارمزی نظریه زمینه‌ای را به طور مختصر معرفی کنیم. در پیوست مقاله نیز یک نمونه کاربرگ ثبت و نحوه استخراج مباحث و نتیجه‌گیری آورده می‌شود.

طرح جی تی ام ساختن‌گرا (GTM-CO):

بنای نسخه ساختن‌گرا بر واقعیت‌های چندگانه^۴ است، رویکرد اصلی آن تفسیری است. اثبات‌گرایانه نیست، بلکه ساختن‌گرایانه است. (چارمز، ۲۰۰۶). انسانها از هر چه در بیرون است، ادراک و تعبیر و فهم متفاوتی دارند. همچنین واقعیت بیرونی چندان هم محض و ناب نیست، بلکه با علایق و منافع و ارزشهای مردمان در آمیخته است. این همان منظری است که جهان را ساخته اجتماعی می‌داند. در این نسخه محقق به جای محدود شدن در تکنیک

1. Grounded Theory Method
2. Constructional - Grounded Theory Method
3. Charmaz
4. Multiple realities

و جستجوی مقوله‌های محوری و هسته‌ای، از طریق مشارکت هرچه بیشتر و با درون‌نگری بیشتر، سعی در مشاهده احوال و اعمال و اقوال گروه‌های مختلف و تعارضات آنها دارد، بدین لحاظ این نسخه، ایده محور محسوب می‌شود. متفاوت از نسخه‌های رایج گراندیدی، در این نسخه، نقش محوری محقق و تسلط بر فضای تجربی و ادبیات موضوع، در گزینش و تولید خلاقانه تفاسیر بسیار اهمیت دارد.

خانم چارمز به عنوان نماینده این نسخه از نظریه زمینه‌ای، به مطالعات مردم‌نگارانه^۱ (مطالعه عمیق: مشاهده، بررسی اسناد، مصاحبه و امثال آنها) نزدیک می‌شود تا از این طریق بتواند به دادگان فربه‌ی^۲ از واقعیت چندگانه دست یابد (چارمز، ۲۰۰۶). در این طرح از جی تی ام، محقق کاتب نیست، کاشف است. کلیه گفته‌ها و جزئیات را نقل می‌کند، اما با عنصری اکتشافی و نه صرفاً اطلاعاتی بی‌روح و تهی از معنا. پژوهشگر یک گزارشگر نیست، بلکه یک مفسر تحلیل‌گر، اما متعهد به وقایع و قصه‌ها و فهم و تفاسیر مردم است. ذهن باز نه خالی، یعنی امور یک موقعیت و تفاسیر مردم را با پیش فرضهای نظری خودسانسور و تحریف نکند، اما مفهوم‌سازی و معنا بخشی بکند. محقق به تعبیر چارمز لازم است با مفروضات پیشین خود کشتی بگیرد، نه اینکه تظاهر به خالی کردن ذهن خویش از مفروضات بکند (چارمز، ۲۰۰۶). هر چه محقق می‌نویسد از یک سو گویای موقعیت واقعی بیرون ذهن محقق و از سوی دیگر سرشار از معناها و تفاسیر سریع و تکوینی محقق باشد. از این تعامل عین و ذهن است که طی فرآیند تکوینی، نظریه ساخته می‌شود.

مراحل اجرای تحقیق: ابتدا تجربه‌زیسته طولانی مدت نگارنده در حوزه‌های پیشگیری، درمان، آموزش و سازماندهی برای مداخلات اجتماعی، مقدمه‌ای برای تألیف مقاله‌ای با رویکرد پدیدارشناسی (مقدس قهفرخی؛ آقابابایی، ۲۰۱۷) شد. در مرحله دوم آن یافته‌ها انگیزه‌ای برای

12. ethnographi

23. rich data

خوانش متفاوت نظریه‌های جامعه‌شناسی و کشف ایده‌های جدید، برای تفسیر واقعی‌تر اعتیاد شد. در ادامه، با تلفیق تجارب و نظریه‌ها، محورهایی برای مباحثه با متخصصان و بهبودیافتگان دارای شناخت مناسب نسبت به اعتیاد، طراحی شد. بحث نامه به‌صورت آزمایشی اجرا شد و اصلاحات لازم اعمال شد. بخشی از محورهای اولیه مباحثات به تدریج با کشف ایده‌های جدید تغییر یافتند. در نهایت عناوین ۷ گانه مرتبط با ارائه ویژگیها و کارکردهای سیستمی اعتیاد که در ادامه مقاله آورده می‌شوند و عناوین یافته‌های ۲۰ گانه تحقیق، محورها و سؤالات اصلی مباحثات را تشکیل داده‌اند. فهرست جمعیت نمونه با مشاوره مطلعان تهیه شد و در طول تحقیق به‌صورت گلوله برفی تکمیل شد. در بررسی میدانی، برخی از مباحث به‌سرعت به حالت اشباع می‌رسیدند، ولی در هر جلسه ایده‌های جدیدی برای پیگیری در مباحثه‌های بعدی کشف می‌شد. یافته‌های مهم، به گروههای بعدی منتقل می‌شد و اعتبار آنها موردبررسی قرار می‌گرفت. در تمام این فرآیند تلاش می‌شد تا با مقایسه نقطه نظرات و بررسی سایر مستندات، یک توصیف فربه و غنی^۱، از اعتیاد ارائه شود. در طی فرآیند، به تدریج مفاهیم، ایده‌ها، تفاسیر و نظریه‌های جدیدی، متناسب با موقعیتهای مختلف موردبحث، شکل گرفتند.

اعتبار یافته‌های این تحقیق با رعایت موارد زیر تأمین شده است: (۱) طراحی روشمند و دقت در اجرای فرآیند تحقیق (۲) تجربه‌زیسته طولانی مدت محقق در حوزه‌های پیشگیری و درمان اعتیاد، انتخاب مراجع مطلع اصلی و اطلاع‌رسانان واجد شرایط به عنوان جمعیت نمونه (۳) ثبت منظم دیدگاه‌ها و بازگشت دادن یافته‌های مباحثه‌های گروههای قبل به مباحثه‌های گروههای بعدی و اصلاح و ارتقاء منظم یافته‌ها (۴) انطباق یافته‌های میدانی با نظریه‌های معتبری که کمتر برای تفسیر اعتیاد استفاده شده بودند، از طریق متخصصان مجرب این حوزه (۵) تأیید نسبی یافته‌ها و پذیرش منطق حاکم بر آنها توسط متخصصان و بهبودیافتگان شرکت‌کننده در تحقیق.

1. thick & rich description

جمعیت نمونه:

نوع نمونه‌گیری، هدفمند، قضاوتی و نظری است (ایمان، ۲۰۱۲) و جمعیت نمونه متشکل از افرادی است که به‌صورت تجربی و نظری دارای دریافت گسترده‌ای نسبت به اعتیاد هستند. در این تحقیق در سطح اول، از حضور ۱۸ نفر از بهبودیافتگان دارای شناخت و تجارب گسترده در برنامه‌های ۱۲ قدمی و همچنین دارای سابقه ۱۰ تا ۱۷ سال پرهیز از مصرف هرگونه ماده اعتیادآور، استفاده شد. در سطح دوم، از حضور ۱۸ نفر از درمانگران، اساتید، سیاستگذاران و مدیران اجرایی کشوری حوزه اعتیاد که دارای سوابق برجسته‌ای در این راستا بودند، استفاده شد. مجموعه این افراد از طریق ۷ بحث گروهی متمرکز، ۲ مباحثه حضوری انفرادی و ۱۱ مباحثه تلفنی، در این تحقیق شرکت کردند. بدین لحاظ ابزار مورد استفاده، بحث نامه و تکنیک گردآوری اطلاعات، بحثهای گروهی متمرکز (نوروزی، ۲۰۰۹) و مباحثه‌های فردی بوده است. برای تمرکز شرکت‌کنندگان در مباحث طراحی شده و توجه دادن آنها به ابعاد و عوامل مختلف تأثیرگذار، نگارنده نقش تسهیلگر را ایفا کرده است.

ارائه یافته‌ها:

خلاصه یافته‌های این تحقیق بالغ بر ۱۰۰ داده برگ فشرده بوده است. موارد زیر گزیده‌ای از تفاسیر تأییدشده توسط جمعیت نمونه محسوب می‌شوند که به‌صورت تلخیص شده و یا به‌صورت نقل کامل گزاره‌ها، از مباحثه نامه استخراج و در طبقه‌بندی مورد توافق جمعیت نمونه قرار گرفته‌اند:

۱- اعتیاد به عنوان یک سیستم پویا

الف- تلخیص نتایج مرتبط با ویژگیهای سیستمی اعتیاد:

- این سیستم از دو سازوکار برای تحقق اهدافش استفاده می‌کند؛ اختیار همراه با اشتیاق اولیه برای مصرف و اجبار همراه با اکراه ثانویه برای مصرف.

- تنوع بسیار زیاد گروههای مصرفکننده برحسب ویژگیهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی؛ به تعبیر دیگر این سیستم قدرت نفوذ در کلیه ساختارها را کسب کرده است.
- رفتار اعضاء سیستم ناخودآگاه و تصادفی نیست. نوعی تفکر و عقلانیت ابزاری برای به نتیجه دلخواه رسیدن وجود دارد.
- پویایی سیستمی مبتنی بر تلاشهای نامتعارف و خارق‌العاده اعضاء
- انعطاف‌پذیری سیستم در موقعیتهای مختلف
- خودکنترلی و خودتنظیم‌گری سیستم. (ظاهراً مدیریت و برنامه‌ریزی وجود ندارد)
- تعامل و پویایی زیاد در بین سطوح خرد، میانی و کلان سیستم
- خود مراقبتی از طریق ارزشهای درونی (لو ندادن، کمک کردن به اعضاء، ایجاد اشتغال برای اعضاء، ...)
- نظم و پیگیری سیستم (توزیع به‌موقع مواد)
- قدرت نفوذ در سایر سیستمها و تغییر فرآیندهای آنها در مسیر اهداف خود (تغییر قوانین، تسهیل شرایط مصرف، ...)
- مصرف به عنوان عامل افتراق و نقطه برش روابط اجتماعی و مرز دو ساختار اجتماعی مصرف‌کنندگان و دیگران.
- میزان احساس خطر از مصارف اولیه مواد، با میزان درک کارکردهای مثبت مواد، نسبت معکوس دارد. مصارف اولیه بر اساس گرایش به کارکردهاست.
- قدرت پردازش نیازها و بازتولید تقاضاها متناسب با شرایط و ویژگیهای گروههای مختلف مصرف‌کننده (ایجاد اجبار برای تغییر الگوی مصرف مواد) و معرفی مواد جدید برای جذب گروههای جدید.
- سازماندهی شبکه‌های توزیع خود با کمترین سرمایه‌گذاری، آموزش و نظارت. (به‌وسیله

مصرف‌کنندگان بیکار و نیازمند مواد)

- نادیده گرفتن خطر مصرف و تمرکز صرف بر کسب لذت و سایر کارکردهای مصرف (در بعد فردی).
- قدرت خطرپذیری بالای کارگزاران سیستم، به دلیل انگیزه بالای اقتصادی (در بعد ساختاری).
- شناسایی هوشمندانه نقاط ضعف سایر سیستمها و جذب اعضای آنها (بازاریابی، مخاطب شناسی، فن‌های تأثیرگذار برای ترغیب مشتریان).
- برقراری ایمنی درون‌زا و ویژگی خود مراقبتی سیستم (شناسایی و ترمیم هوشمندانه نقاط ضعف سیستم).
- انطباق تلاشهای فردگرایانه مصرف‌کنندگان بر اهداف کلان سیستم (تلاش به‌ظاهر خودخواهانه هر فرد مصرف‌کننده کاملاً در راستای منافع سیستم اعتیاد است).
- توان معرفی خود به عنوان وزنه تعادل سایر سیستمهایی که دچار نارسایی و بحران شده‌اند.
- پویایی سیستمی مبتنی بر مانایی پایدار اعضاء در سیستم (قرارداد نانوشته دائمی با اعضا و تعهد اختیاری اعضا نسبت به آن)
- تفسیر جایگاه عاملیت در سیستم بر اساس هزینه - اثربخشی و هزینه - فایده‌مندی (عاملیت عقلانی).
- ناتوانی دولتها در کنترل سیستم اعتیاد و توانایی این سیستم به تحمیل خود به سایر سیستمها.
- افراد قاچاقچی به‌گونه‌ای عمل می‌کنند که هیچ معنای خمار نمی‌ماند (نظم، مسئولیت‌پذیری، ... یک سیستم واقعی).

- ب- گزاره‌های مهم مرتبط با پویایی سیستمی اعتیاد
- بگم تخ ۲- ۱- ۳- می‌توان گفت اعتیاد ویژگیهای یک نهاد غیررسمی را به دست آورده است. دارای کارکرد، اثر و نتیجه بر نظام اجتماعی است، پس ساختار یافته است.
- رات- ۴- ۲۳- در برخی مناطق مصرف مواد به عنوان یک رفتار متعارف و عادی تلقی می‌شود. (این سیستم همواره به دنبال عادی‌سازی حضور خود بوده است)
- مدن- ۵- ۲- وقتی از واژه نظام صحبت می‌شود و یا اعتیاد را به یک موجود زنده تشبیه می‌کنیم، در واقع بر ویژگیهای سیستمی آن تأکید می‌شود. این سیستم در ۱۰۰ ساله گذشته به‌طور مستمر خودش را بازسازی کرده و گسترش یافته است.
- مدن- ۵- ۳- پویایی سیستمی ویژگی این پدیده محسوب می‌شود. وجود پدیده اعتیاد به عنوان یک سیستم فعال زنده، دلیل موجهی برای پذیرش و به رسمیت‌شناسی آن نیست.
- مدن- ۵- ۵- اعتیاد ممکن است حداکثر ۵ درصد تنشها و تعارضات جمعیتی را حل کند، ولی در مقابل در ذهنیت ۹۵٪ رشد و بقای پدیده اعتیاد نشان‌دهنده نوعی ناکارآمدی و کاهش مشروعیت ساختارهایی است که قادر به کنترل پدیده نیستند.
- برات- ۹- ۴- اعتیاد یک سیستم به تمام معنی است. دارای مرز، حلقه بازخورد، خودکنترلی و کنترل اعضاء، کارکرد بقاء سیستم، ... است. بقاء اعضاء و بقاء سیستم به هم پیوند خورده‌اند.
- رات- ۴- ۱۸- خودکار است، هرکسی بدون اینکه اجباری داشته باشد به‌خوبی کارش را انجام می‌دهد. وقتی می‌بینیم که سیستم خیلی منظم وظیفه‌اش را یعنی پیشگیری از خماری و لذت بخشیدن را به‌خوبی انجام می‌دهد، پس باید بگوییم خیلی متفکر و منظم است. اگر با هر شرایطی خودش را انطباق می‌دهد، پس خلاق است؛ و اگر همواره رو به گسترش بوده است و رکود ندارد، پس پویاست.

- نورو-۱-۲- افراد در این ساختار حداقل در مراحل اولیه مصرف بر اساس انتخاب خودشان وارد این ساختار می‌شوند. این ساختار اعضای خودش را سازماندهی خاصی می‌کند. مدیریت زمان مصرف، مکان و حال و هوای مصرف، همراهان و حامیان مصرف، نحوه تهیه، نوع مصرف، میزان مصرف، تأمین هزینه مصرف، اینها ساختار دارند. این ساختار خیلی هم منعطف و پویاست. از طریق تنوع اعضا و تنوع شرایط مصرف، می‌توان پویایی این ساختار را به‌خوبی دریافت کرد.
- نور- ۸- کارکرد سیستمی در راستای تعادل سیستم عمل می‌کند. ... واقعی بودن کارکرد و استمرار بسیار طولانی فعالیت‌های این سیستم، با وجود تمام مقابله‌هایی که با آن صورت پذیرفته، بیانگر تأیید این دیدگاه است. البته از نگاه ارزشی و اهمیت توجه به سلامت جامعه، گفتن این مطلب سخت است، ولی متأسفانه واقعیت دارد.
- قاد- ۷-۷- به قول دورکیم، در فضای اجتماعی، برخی هنوز با بافت ذهنی مکانیکی به جامعه برخورد می‌کنند. در جامعه مکانیکی تعاملات و ساختارها مبتنی بر شباهت و یکسانی است. این افراد وجود پدیده اعتیاد را به عنوان یک واقعیت نمی‌پذیرند، ولی بخشی از جامعه رویکرد ارگانیکی پیدا کرده است.
- ۲- مصرف مواد به عنوان یک کنش عقلانی:
- بگم ۱-۱-۳- انتخاب مواد برای برخی از افراد، از یک انتخاب عقلانی در موقعیت‌های سخت تبعیت می‌کند.
- بگم تخ-۱-۱-۱- از دیدگاه روان‌شناسی مدرن، افراد تا رفتاری را دوست نداشته باشند، انجام نمی‌دهند.
- بگم تخ ۱- ۶- ۱- مواد مثل میوه ممنوعه است. چرا خداوند چنین سازوکاری را در سیستم عصبی قرار داده که از این طریق فرد لذتی را تجربه می‌کند که از طرق دیگر به سهولت امکان‌پذیر نیست.

- بگم تخ- ۱-۶-۳- می توان از نگاه طرح‌واره‌ها به آن پرداخت. اگر فردی می‌گوید شدیداً آن را دوست دارم، شاید طرح‌واره لذت دیگری در ذهن ندارد.
- بگم تخ- ۱-۳-۲- برخی بر این نظرند که منش و ویژگیهای کودک، خطی مشی را مشخص می‌کند. هیجان‌طلبی، ماجراجویی، خطرپذیری، تنوع‌طلبی یا آسیب‌گریزی کودک در چه میزانی است؟ این میزان با احتمال گرایش به سمت مواد در آینده ارتباط دارد (نظریه کرلینجر).
- بگم تخ- ۱-۴-۳- حال برخی انسانها با ویژگیهای سرشتی خاص و همراه با محرومیتها، نارساییها، دردها و فقدانها به محیطهایی وارد می‌شوند که نهادهای اوقات فراغت، اقتصاد و فرهنگ، ... امکانات متناسب با سلیقه‌های متفاوت آنها را تأمین نکرده‌اند. در این شرایط ممکن است مواد به راحت‌ترین و تأثیرگذارترین شیوه به عنوان یک گزینه رقیب و جایگزین مطرح شود و تجربه فرد نیز آن را تأیید می‌کند.
- رات- ۴-۸- ابتدا مصرف اختیاری است، ولی در ادامه اجباری است. رفتار آگاهانه به معنی تأیید منطق انجام کار نیست، ولی همین انتخاب غلط هم آگاهانه صورت می‌پذیرد. دیدن تأثیرات موقت و ندیدن پیامدها.
- رات- ۴-۲۰- بر اساس شناختی که ما داریم، نمی‌توان مصرف متعادل را توصیه کرد، چون مصرف‌کننده قادر به کنترل مصرف نیست.
- رات- ۴-۲۰- دلایل شیوع مصرف مواد و گسترش اعتیاد، قوی‌تر از دلایل ورود افراد به درمان هستند، ولی این دلایل استنادی برای پذیرش دلایل گرایش به اعتیاد نیست، این مطلب بیانگر نیاز به تلاش بیشتر بر اساس منافع مشترک جامعه است.
- بگم تخ- ۲-۱-۳- همسر معتاد می‌گفت: «هر وقت همسرم ترک می‌کند، مشکل داریم. تعادل خانواده به هم می‌خورد». ممکن است افراد مصرف‌کننده واقعیت‌های موجود را

نپذیرند، ولی به نظر می‌رسد این افراد با منطق خود مصلحت‌آمیزترین راه برخورد با مشکلات پیشارو را مدنظر قرار می‌دهند.

۳- آیا ویژگیهای فرد مصرف‌کننده با ملاکهای کنشگری همخوانی دارند؟

● احت- ۶- ۹- مصرف‌کننده احتمالاً ناتوانیها و ضعفهایی دارد که از طریق مصرف، به دنبال جبران آن ناتوانیها است. پس جبران عاملیت در عرصه‌ای متفاوت و با کنشی هدفمند صورت می‌پذیرد، اما تحت تأثیر شرایط محیطی و مغزی از چارچوب عقلانی خارج می‌شود.

● احت- ۶- ۹- انتخاب مواد برای برخی افراد از یک ارزیابی و انتخاب عقلانی در موقعیتهای سخت پیروی می‌کند.

● رف- ۹- ۱- بر اساس تعاریف، فرد مصرف‌کننده یک کنش‌گر است.

● رف- ۹- ۱- در حوزه اعتیاد فرد کنشگر بر اساس دلایل خود به سمت مواد می‌رود، ولی علل موجود در ساختارها، قبل از دلایل فردی، تأثیر خود را بر کنشگر باقی گذاشته‌اند.

● سیف- ۱۷- ۱- فرد مصرف‌کننده در حلقه مصرف احساس قدرت دارد، ولی در بیرون از گروه احساس قدرت ندارد.

● سیف- ۱۷- ۲- در مراحل اولیه مصرف، کنش فرد مصرف‌کننده معطوف به هدف است.

● سیف- ۱۷- ۳- تا حدودی حق انتخاب دارد.

● سیف- ۱۷- ۴- شاید مصرف‌کننده اهل تعقل و تأمل به نظر نرسد، ولی بر اساس دانش خود می‌تواند کنش خود را جرح و تعدیل کند. مثلاً در شرایط خاصی مصرف می‌کند. به خودش می‌گوید نباید هروئین و شیشه مصرف کنی یا با هرکسی مصرف نکن. پس کنش مصرف در روی پیوستار عاملیت قرار دارد و تحت جبرهای مطلق روانی و محیطی نیست.

۴- ساختاریابی اعتیاد به عنوان پیامد تمایزات منظم مصرف کنندگان از اعضاء سایر ساختارها:

● ۲- این سیستم به دنبال افتراق در سیستم اجتماعی ایجاد شده و بدلیل فراگیری، استمرار، انطباق با نیازها، تعاملات درونی و بیرونی، یک سیستم کارکردی محسوب می‌شود.

● ۲- لازم است با تنش حاصل از تحولات، سازگاری ایجاد شود. از این منظر گرایش به رفتار مصرف مواد و تنوع مورد انتظار مصرف کنندگان را می‌توان نتیجه‌گیری کرد، ولی در اینجا صحبت از زایش ساختاری است که تفرقها را سازماندهی می‌کند.

● ۲- باید بررسی کرد که؛ آیا مواد هم می‌تواند محوریت ایجاد ساختار و سازوکار متفاوت باشد؟ آیا مواد هم می‌تواند نارسایی در انطباق با شرایطی که سایر سیستمها ایجاد کرده‌اند و پاسخگویی لازم را نداشته‌اند، جبران کند؟ در پاسخ می‌توان ساختار سیستمی اعتیاد و کارکردهای آن را تأیید کرد. البته اشکالات مرتبط با شیء‌وارگی در کارکردگرایی وارد است، ولی این تفسیر برای تجزیه و تحلیل ما کارساز است.

○ (در افتراق نوعی تمایز یافتگی وجود دارد. این تمایز یافتگی در مصرف مواد، با بعد زیستی و روانی فرد سازگار می‌شود. در اینجا تفسیر پاداش فردی و بین فردی است، ولی تأیید عمومی ندارد. تأیید عمومی وقتی است که تمایز یافتگی با آرمانها مرتبط است. مثلاً قهرمان المپیک شدن.)

● بگم تخ- ۱- ۱۱- ۱- این دیدگاه شبیه نظریه فستینگر در روان‌شناسی اجتماعی است. نظریه ناهمسانی شناختی با وضعیتهای اجتماعی بیرونی مطرح می‌کند که وقتی فرد در این حالت قرار می‌گیرد، دو انتخاب دارد، یا با جامعه همساز می‌شود و لاجرم باید ذهنیت خود را تغییر داده و خود دیگری بسازد، در غیر این صورت دچار مشکل می‌شود. (در وضعیتی که فرد در سازماندهی قبلی جایی ندارد، خود تغییرات بیرونی و فشار ناشی از آنها را در گروه مصرف کنندگان سازماندهی می‌کند). در ادامه اگر فرد قادر به تغییر خود نیست، باید آن

- شرایط را تغییر دهد، این دیدگاه به این معنی است که باید ساختار دیگری بسازد.
- بگم - تخ - ۱ - ۱۱ - ۲ - وقتی فشار و یا انتظارات بیرونی بالا باشد و مهارت فرد کم باشد، فرد برای مدیریت امور خود به رفتار اجتنابی متوسل می‌شود. یکی از رفتارهای اجتنابی مصرف مواد مخدر است.
- (شاید در بدو امر رفتار اجتنابی در بعد فردی با ساختار سازی فعال در سایر حوزه‌ها متفاوت باشد، اما به نظر می‌رسد سیستم هوشمند اعتیاد همین اقدام را مبنای ساختارسازی خود قرار داده است).
- بگ - تخ - ۱ - ۱۲ - ۲ - ممکن است نظم یک سیستم به زیان سیستم دیگری باشد و در واقع در سیستم دیگری بی‌نظمی ایجاد کند. اگر سیستم اعتیاد بی‌نظم بود و کارکردهای واقعی نداشت، باید در یک جایی به خودی خود به بن‌بست می‌رسید.
- (جامعه از سیستم‌های مختلفی تشکیل شده که هماهنگی مناسب بین آنها را می‌توان تعادل، توسعه، رفاه، سلامت نامید. پس بین سیستم‌های نظام کلان، یک تعامل پویا وجود دارد. حال اگر صحبت از شکل‌گیری کارکرد ساختاری اعتیاد می‌شود، باید ببینیم، آیا این سیستم جدید فعالیتها و کارکردهای خودش را در ارتباط با اهداف سایر سیستمها تعریف می‌کند، یا در مقابل آنها؟)
- بگم تخ ۱ - ۱۲ - ۲ - می‌بینیم که جامعه در همه ابعادش کامل و بی‌نقص نیست، اعتیاد می‌آید و جاهای خالی را پر می‌کند (سیستم مکمل). حال اشکالی که پیش می‌آید با سیستم‌های دیگر رقابت می‌کند. یعنی اگر به واسطه کارکرد اولیه‌اش، برای ترمیم شکافی خفیف در سیستم دیگری حضور می‌یابد، به تدریج به آن سیستم فشار آورده و فضای بیشتری را اشغال می‌کند. مثلاً وقتی برای ترمیم نارسایی زناشویی در سیستم خانواده حضور پیدا می‌کند، به تدریج میزان مصرف بیشتری را به فرد تحمیل کرده و در نهایت کارکرد زناشویی خانواده را دچار اختلال جدی می‌کند.

- پس بر اساس تحمیل شرایط از سوی ساختارهای کلان، تنوع ایجاد شده و ساختارهای جدیدی متمایز می‌شوند.
- مدن- ۵- ۶- این تفسیر چند مشکل دارد. اولاً یک اندیشه لیبرالی است. بر این تصور است که فرد در خلأ و مستقل از دیگران بوده و می‌تواند انتخابهای مختلفی داشته باشد. انتقاد دیگر به این دیدگاه این است که در واقعیت اجتماعی افراد درگیر عوامل تأثیرگذار متعدد بوده و رفتارشان در ارتباط متقابل با دیگران است. پس مصرف مواد به عنوان یک انتخاب و سلیقه فردی اساساً موضوعیتی ندارد. رفتار فردی مصرف بر دیگران از جمله خانواده، محل کار و دیگران تأثیر دارد.
- سؤال: (اما اگر افرادی در حاشیه روابط اجتماعی باشند و جامعه فرصتهای لازم برای پیوند و تعلق اجتماعی آنان ایجاد نکرده باشد و به قول مرتن ابزارهای مناسبی برای دستیابی به اهداف مشروع در اختیار نداشته باشند، آیا حق ندارند، انتخاب خودشان را داشته باشند و در قالب گروه هم‌تایان، رفتار خود را به‌گونه‌ای دیگر تفسیر کنند و حتی نوعی ارزش‌گذاری متفاوت برای آن در نظر بگیرند؟)
- مدن- ۵- ۶- تا زمانی که این نوع ارزیابی از ناکارآمدی ساختارها موجب اعتراض می‌شود، این یک حق است، ولی اینکه این اعتراض در قالب یک رفتار انفعالی خود را نشان بدهد، از نظر آسیب‌شناسی ایراد دارد و به بازتولید همان وضعیت مورد اعتراض منجر می‌شود.
- مدن- ۵- ۶- این درسته که در گروه خودشان به این تفسیر می‌رسند... آیا از زاویه نگاه حقوق صرفاً فردی می‌نگریم (نگاه لیبرالی) یا از حقوق کل جامعه به ارزیابی رفتار می‌پردازیم. اگر رویکرد اول باشد باید به تمام این نظریه‌ها و سؤالات جواب مثبت بدهیم، اگرچه حتی در نظامهای لیبرال هم نمی‌توانند این کار را انجام بدهند...

۶ - تعامل کارکردهای مواد در سطوح خرد، میانی و کلان:

- اهمیت و جایگاه مواد: یافته‌های این تحقیق در خصوص طیف گسترده علل گرایش به مواد، بیانگر جایگاه مهم مواد در حوزه‌های مختلف زندگی گروههایی از مردم است. این تحقیق با معکوس کردن مشکلات و تبدیل آنها به نیازهای ارضاء نشده، مفهوم‌سازی مبتنی بر شناسایی کارکردها را طراحی کرده است. به عنوان نتیجه می‌توان گفت، ساختار کارکردی پدیده با ارضاء نیازهای مختلف در سطوح فردی، بین فردی و اجتماعی پیوند دارد.
- کارکردهای مواد در راستای علل مصرف: هر یک از علل گرایش به مواد مبتنی بر یک مشکل یا نیاز هستند و هر یک از کارکردهای مواد اعتیادآور بر دسته‌ای از مشکلات و نیازها منطبق می‌شود. بخشی از کارکردهای مواد در پاسخگویی به نارساییها و بحرانیهای افراد، جنبه ضربه‌گیر، تکمیلی و جبرانی دارند و بخشی از کارکردهای مواد در راستای لذت‌طلبی، تنوع‌طلبی، تحرک بیشتر و دریافت بالاتر، جنبه افزایشی دارند.
- اعتیاد پیامد وضعیتهای مختلف: باید بر علل ساختاری تأکید کرد، مواردی که کمتر در ادبیات اعتیاد مشاهده می‌شود. شامل؛ ناکارآمدی سایر روشها برای تأمین نیازهای گروههای خاص، نیاز به چیزی تنش‌زدا، فاصله تدریجی بین برنامه‌های دولتی و فضاهای اجتماعی، درهم‌ریختگی و عدم تعادل برخی سیستمها، تعامل استعداد زیستی و شرایط محیطی، نارسایی در مشروعیت بخشی به فردیت و لذت فردی، سازگاری اعتیاد با اقتصاد نئولیبرالی،...
- کارکردهای فردی و بین فردی مواد: این کارکردها پاسخهایی به علل بسیار متعدد گرایش به مواد اعتیادآور هستند. شامل؛ کسب لذت و سرخوشی بالا، جلب توجه و احترام و احساس عضویت و تعلق در گروه، تفریح و پر کردن اوقات فراغت، اعتمادبه‌نفس، تحمل شرایط سخت، هیجان‌طلبی، مخالفت با دیگران و استقلال‌طلبی، منحرف کردن

ذهن نسبت به کمبودها، جبران نارساییهای ژنتیکی و کارکرد غدد، ...

● کارکردهای اجتماعی مواد: کارکردهای مهم درمانی، کارکردهای اقتصادی کلان، ایجاد فرصتهای اشتغال برای صدها هزار نفر، کارکرد حفظ تعادل و کارآمدی برای سایر سیستمها (افزایش کارایی در عسلویه)، کارکرد ضربه گیر و یا کاهش عدم تعادل پس از ضربه (مصرف مواد به اشکال پرخطر، نشانه درهم ریختگی و عدم تعادل سایر سیستمها است)، کارکرد مصرف مواد برای شکستن قالبهای بسته تنشزا و تأمین هیجان طلبی و تنوع جویی (کمی استرس برای خروج از بی تحرکی و بی تفاوتی لازم است)، کارکرد پیشگیری از تخریب (برای کنترل افراد تحت فشارهای هیجانی و ساختاری). کارکرد تکمیل جاهای خالی (جامعه در همه ابعادش کامل و بی نقص نیست، مواد جاهای خالی را پر می کند).

● کارکرد سیاسی-اجتماعی مواد: عدم تمرکز بر مشکلات اصلی اجتماعی، جبران اختلال در نظم کارکردی سایر سیستمها، کارکرد کنترلی و کاهش فشار ساختاری و فشار روانی و پیشگیری از جرایم، پاسخ به تعارضات حل نشده در حوزه زنان و جوانان، کارکرد ضربه گیر و کارکرد حفظ تعادل در بحرانها (در جنگ، زلزله، بیکاری گسترده)، جبران نادیده گرفتن نیاز به آزادی انسانها (گلاسر)، کارکرد انحراف تمرکز (وقتی فرد راه حلی برای مشکلات خود با جامعه، قانون و ارزشها ندارد)، کارکرد ایجاد امنیت و آرامش (در شرایطی که عوامل متعدد احساس ناامنی به طور گسترده در پیرامون افراد وجود دارند)، کارکرد کلان کنترل اجتماعی و حفظ تعادل و نظم، کارکردهای کثیف (به دلایل منافع اقتصادی و سیاسی، قاچاق و توزیع مواد مخدر در سطح بین المللی)، یک منبع بیرونی برای بهبود حال جامعه، تأمین سامانه های مدیریت تنش و مدیریت تنوع طلبی، نقش ضربه گیر و تعدیل کننده (بین افراد و واقعتهای آنان به منظور قابل تحمل کردن واقعیت قرار می گیرد)، کارکرد اقتصاد سیاسی، کارکرد امید به آینده (مقاومت در مقابل نظام اجتماعی برای جوانانی که با تعارض و احساس ناامنی روبرو شده اند)، اعتیاد به عنوان

یک سیستم میانجی امکان سازگاری و تعادل موقت نظام کلی را فراهم می‌کند و به نظام امکان می‌دهد به تجدید سازمان اجزای متعدد خویش بپردازد.

- کارکرد ساختاری-اجتماعی مواد: معمولاً به‌طور آگاهانه و یا رسمی، اعتیاد را به عنوان ابزاری برای دستیابی به اهداف کنترلی، اقتصادی و اجتماعی کلان، قرار نمی‌دهند. مواردی مطرح شده است؛ پذیرش غیررسمی و بهره‌برداری پنهان از کارکردهای آن برای حل مشکلاتی که فعلاً قادر به حل آنها نیستند. ایجاد مزیت‌هایی برای سایر سیستمها، کارکرد پنهان ایجاد اشتغال چند صد هزاری، به لحاظ سیستمی دارای کارکرد ایجاد تعادل درون‌زاد، ...

۷- آیا مصرف مواد به‌گونه‌ای ساختار یافته که تبدیل به یک نهاد اجتماعی شده است؟

- ر.ف- ۱-۱- اعتیاد به عنوان یک نهاد اجتماعی پر قدرت قابل تأیید است. در این نهاد تقسیم‌کار، کارکردهای متعدد، تلاش برای بقاء، گسترش خدمات، خرده‌فرهنگها ... وجود دارند.
- می‌توان از منظر استمرار کارکرد، پایداری اهداف، گستردگی ساختار، پاسخ‌گویی به بخشی از نیازهای گروههای خاص، ادعا کرد که اعتیاد نیز یک نهاد اجتماعی است؛ و قریب یک صد سال در راستای اهداف خود با سایر نهادها رقابت می‌کند. این امکان وجود داشت که اگر پاسخ‌گویی به نیازهای اعضای این ساختار به شیوه‌های قطعی از سوی دیگر نهادها عملی شده بود، خودبه‌خود حذف می‌شد. (این موارد می‌توانند ویژگیهای ساختار کارکردی محسوب شوند).

بررسی تطبیقی یافته‌های مبتنی بر نظریه زمینه‌ای اعتیاد و نظریه‌های جامعه‌شناسی

نظریه‌های جامعه‌شناسی ارائه شده در این قسمت، رویکردها و مؤلفه‌های نظری متفاوتی دارند ولی وجه مشترک آنها آن است که کمتر به عنوان نظریه‌های راهنما برای تفسیر ابعاد

مختلف اعتیاد استفاده شده‌اند. با توجه به محدودیت حجم مقاله و به منظور پیشگیری از رفت‌وبرگشت مکرر بین یافته‌های دو بخش مطالعه، بحث و بررسی میزان انطباق یافته‌های نظری حاصل از خوانش نظریه‌ها و یافته‌های میدانی را در پایان هر یک از مباحث ۲۰ گانه زیر به‌طور هم‌زمان می‌آوریم:

۱- معتادان بهبودیافته و متخصصان، تمایز تعیین‌کننده‌ای بین مفهوم مصرف مواد و مفهوم اعتیاد قائل شدند. عدم احساس تهدید نسبت به مصرف مواد، احساس عاملیت، آسیب‌ناپذیری و تأثیرات کارکردی مواد، با مفهوم مصرف ارتباط دارند و مصرف‌کنندگان در این مقطع، از پذیرش مفهوم اعتیاد نسبت به رفتار خود به‌شدت امتناع می‌کنند. سیستم اعتیاد با توجه به این تمایز، عضوگیری و معرفی کارکردهای جذاب خود را پیگیری می‌کند. هر میزان مصرف مواد اعتیادآور به معنی عضویت در ساختار اعتیاد است، ساختاری که هدفش تأمین کارکردهای مورد انتظار فرد مصرف‌کننده است. کارکردهای این ساختار متنوع، عینی، ملموس، در دسترس، نسبتاً ارزان، دارای تأثیر سریع و... محسوب می‌شوند.

۲- پویایی سیستمی مبتنی بر انرژی درون‌زاد بدین معنی است که هر میزان مصرف مواد توسط فرد موجب درگیری در فرآیندی می‌شود که از انرژی بالایی برای فعال‌سازی چرخه‌های بعدی و پویایی سیستمی برخوردار است. به‌عنوان مثال؛ اولین مصرف، سیستم زیستی فرد را به‌شدت تحریک کرده و تحت تأثیر قرار می‌دهد. انعکاس این تجربه در سیستم روانی فرد، موجب فعال‌سازی چرخه مصرف از طریق وادارسازی فرد به تکرار تجربه اول می‌شود. این چرخه در یک فضای ارتباطی، ساختار اجتماعی می‌یابد. در گروه دوستان معمولاً تهدید اعتیاد کم‌اهمیت شمرده می‌شود. کارکردهای فردی مواد با کارکردهای ارتباطی گروه مصرف‌کنندگان ادغام شده و رفتار و ساختار حاکم بر آن تقویت می‌شوند. این بخش از یافته‌ها با نظریه ساختاریابی گیدنز هماهنگی زیادی دارد. بر اساس آن نظریه، فرد تحت

کنترل ساختارها و فشار آنها نبوده و اختیار لازم برای انتخابهای مختلف را دارد، ولی هر انتخابی قالب‌گیری شده و ساختار می‌یابد (گیدنز، ۱۹۸۴).

۳- بر اساس یافته‌های این تحقیق، مصرف‌کنندگان مواد در راستای اهداف سیستم اعتیاد، از ویژگیهای متمایز و بی‌نظیری برخوردارند. تمرکز بر هدف (مصرف)، برنامه‌ریزی و پیگیری دقیق برای تحقق هدف، خلاقیت برای رفع موانع، نظم و دقت در چگونگی اجرا، اولویت در اختصاص منابع مالی، زمان، توجه و غیره، توان خطرپذیری بالا در جهت اهداف، احساس مسئولیت و تعهد در انجام فعالیت مطلوب، هیچ مانعی فرد را از ادامه تلاش ناامید نمی‌کند، ... به‌جرت می‌توان گفت هیچ ساختار دیگری چنین کنشگرانی ندارد. این ویژگیهای فردی در ساختار اعتیاد منعکس شده و به آن ساختار نیز ویژگیهای متمایزی می‌دهد. مواردی از قبیل خلاقیت بالا برای سازگاری با موقعیتهای مختلف، توان کنترل اعضاء، تنوع بسیار زیاد گروههای مصرف‌کننده (قدرت بازاریابی بالا بر اساس نیازسنجی و مخاطب‌شناسی)، تعامل و پویایی در سطوح خرد، میانی و کلان سیستم، تولید ارزشها و هنجارهای درونی، نظم و پیگیری سیستم (توزیع منظم)، توان شناسایی هوشمندانه نقاط ضعف سایر سیستمها و قدرت نفوذ در آنها، قدرت پردازش نیازها و بازتولید تقاضاها، قدرت اقتصادی عظیم، توان خود مراقبتی و برقراری ایمنی درون‌زا، پویایی و توسعه سیستم بر اساس تقاضای فردی و نه اجبار و فشار ساختاری، ارائه کارکردهای فراوان در سطوح مختلف، ...

۴- سیستم اعتیاد متشکل از نظامی از کنشهای فردی است و به دنبال ناکارآمدی و نارسایی در بازتولید فرآیندهایی که منجر به جذب کلیه اعضاء جامعه شود، برخی از جوانان با تعارضات و احساس ناامنی روبرو شده‌اند. آنها از مقابله مستقیم با نظام اجتماعی کناره‌گیری کرده و هم‌زمان چارچوب هنجاری نظام اجتماعی را نپذیرفته‌اند. از این منظر می‌توان مطرح کرد که مصرف‌کنندگان مواد در حوزه عملکرد فردی و فضای تعاملات بین فردی دارای ویژگی عاملیت و کنش‌گری در ساختار انتخابی خود هستند. این عاملیت، حاصل منطقی

عقلانی هزینه - فایده و هزینه - اثربخشی است.

بر اساس یافته‌های این تحقیق، ویژگیهای فرد مصرف‌کننده به‌طور نسبی با ملاکها کنشگری دایتز^۱ و برنز^۲ تطابق دارد. از نظر آنان نخست، کنشگر باید قدرت و اهمیت داشته باشد. دوم، کنش وی هدفمند باشد. سوم تا حدودی حق انتخاب داشته باشد. چهارم، کنشگر باید اهل تأمل و تفکر باشد و بتواند کنش خود را بر اساس دانش خویش جرح و تعدیل کند. از نظر آنها همه کنشگران در پیوستار عاملیت، از میزانی از عاملیت برخوردارند (دایتز و برنز، ۱۹۹۲؛ نقل از ریتزر، ۱۳۹۳) دیدگاههای جمعیت نمونه بیانگر آن بود که مصرف‌کنندگان از تفاوتی برحسب وضعیتهای حاکم بر اولین مصارف خود برخوردارند. بخشی از آنها آگاهی و توانایی مدیریت کلیه عوامل تأثیرگذار بر امور خود را ندارند، اما با وجود پذیرش محدودیتهای فردی، باید پذیرفت که درنهایت افراد اختیار و قدرت لازم برای انتخاب نوع و میزان مواد و خودداری از مصرف را دارند. در ادامه می‌توان هدفمندی کنش را از منظر مصرف‌کنندگان شناسایی کرد. در بخش آخر نیز ناگزیر از پذیرش حق انتخاب بر اساس شناخت و نوع تفکر مصرف‌کنندگان هستیم. آنان کنشی را اختیار می‌کنند که دارای کارکردهای مطلوب و مورد انتظارشان باشد.

۵- تحولات دنیای مدرن، نظم مکانیکی و مبتنی بر شباهتهای دنیای سنتی را بر هم زده است. در دنیای زندگی می‌کنیم که تنوع و تنش به عنوان واقعیهای معمول در نظام اجتماعی شده‌اند. این تغییرات، افزایش تعاملات بین فردی، گسترش ساختارها و پویایی سیستمها را موجب می‌شوند. به نظر می‌رسد مدیریت بخشی از این تغییرات توسط ساختارهای رسمی و غیررسمی دیرینه، با مشکلاتی روبرو شده است و سامانه مدیریت تنش اعتیاد برای کنترل این بخش از پیامدهای تغییرات، کارکرد ساختاری منظم یافته است.

1. Dietz
2. Burns

این یافته با نظریه سیستمها از نظر باکلی^۱ انطباق دارد. باکلی تنش را واقعیت جاری و عادی نظام اجتماعی می‌داند و تنوع و تنش را در حالت پویایی سیستمی مطرح می‌کند. او به فرآیند انتخاب در سطح فردی و بین فردی که راههای مختلفی را پیش روی نظام قرار می‌دهد، نیز توجه دارد و سطح بین شخصی را پایه و اساس بسط ساختار بزرگ می‌داند. باکلی معتقد است، به دنبال بروز تحول و تنش در نظام اجتماعی، برقراری تعادل مجدد در آن از طریق ایجاد ساختارهای با ثبات اجتماعی که قادر به مدیریت تنشها باشند، ضرورت دارد (باکلی، ۱۹۹۷، نقل از ریتزر، ۱۳۹۳). بدین لحاظ با توجه به حجم بالای تنوعها و گرایشات متفاوت اجتماعات، به نظر می‌رسد، همواره بخشی از آنها بدون پاسخ می‌ماند. در نظر داشته باشیم که مواد اعتیادآور مختلف، طیف وسیعی از این تنشها را با وجود تفاوت‌های مصرف‌کنندگان مواد، پوشش می‌دهند. بر اساس یافته‌های این تحقیق، مفاهیمی همچون؛ ایجاد ساختارهای با ثبات اجتماعی که قادر به مدیریت تنشها باشد، تغییر و تنوع‌طلبی در مقابل روندهای ثابت و همسان، انتخاب فردی در مقابل هنجارهای دستوری، تأثیرگذاری تعاملات بین فردی برای ایجاد جرئت متفاوت بودن و پویایی سیستمی اعتیاد، با نظریه باکلی انطباق و همسویی بالایی دارند.

۶- دیدگاه کارکردگرایی بر این اساس است که هر پدیده و یا سیستمی که ظرفیتهای و استعدادهای درونی داشته باشد و بتواند نیازها را در طول زمان برآورده کند، ماندگار می‌ماند. کارکرد سیستمی در راستای تعادل سیستم عمل می‌کند (مکیدفر، ۲۰۱۱). بر اساس دیدگاههای جمعیت نمونه، با وجود تمام مقابله‌هایی که با اعتیاد صورت پذیرفته و با وجود ضرورت و اهمیت توجه به سلامت جامعه، می‌توان بر اساس دیدگاه کارکردگرایی ادعا کرد که نظم، استمرار و کارکردهای اعتیاد واقعی و عینی هستند، پس ناگزیر ساختاریابی مبتنی بر کارکردهای اعتیاد تأیید می‌شود.

1. Buckley

۷- نظام اجتماعی برای فائق آمدن بر مشکلات محیطی، با رویکرد ایجاد تعادل پویا، تغییراتی را در برخی از ساختارهای سنتی از جمله خانواده و سازمان عاطفی، اقتصاد، نقشها و روابط گروههای اجتماعی پذیرفته است. یافته‌های این تحقیق امکان شمول تغییرات فوق را برای نحوه گذراندن اوقات فراغت و پذیرش گونه‌های جدیدی از دریافت لذت، افزایش تحرک و قدرت، کسب تمرکز بیشتر، کسب آرامش و دوری از تنش، جدی می‌داند. برخلاف کارکردگرایی سنتی که تلاشها را در جهت اهداف از قبل تعیین شده، تنظیم می‌کرد، به نظر می‌رسد سیستم اعتیاد با تغییر صورت‌بندی اهداف نظام اجتماعی سنتی و تبدیل اهداف کارکردی بلندمدت به اهداف کارکردی کوتاه‌مدت، ساختار گسترده و کارکردهای متنوع خود را معرفی کرده و گسترش داده است. از این منظر می‌توان ادعا کرد که مصرف مواد و اعتیاد در راستای اهداف کلان نظام اجتماعی، برای کاهش عدم تعادل ناشی از ضعف در جذب و فعال‌سازی همه گروههای اجتماعی، دارای ساختار کارکردی شده است.

۸- جامعه راهکارهای متنوع و قابل قبولی را برای ارضاء تنوع‌طلبی و جستجوی لذت برخی از گروههای اجتماعی فراهم نکرده است. همچنین با وجود گسترش عوامل ایجاد تنش و احساس ناامنی روانی-اجتماعی، جامعه به‌طور مشابه قادر به مدیریت وضعیتهای مذکور نبوده است. این خلأهای کارکردی توسط مواد اعتیادآور شناسایی و جبران شده است. بخشی از یافته‌های این تحقیق، با نظریه مرتن در این خصوص منطبق هستند. نظریه کارکرد ساختاری مرتن به رفتار خلاقانه برخی از افراد برای دستیابی به اهداف و حرکت به سمت ساختاریابی و مشروعیت بخشی به راهکار انحرافی اولیه می‌پردازد. مرتن رفتارهای انحرافی را منطبق با ویژگیهای اجتماعی می‌داند و نه ویژگیهای ناپسند افراد. پس این افراد مشکل روانی یا زیستی خاصی ندارند. از نظر او می‌توان تحلیل کارکردی را درباره سازمان یا نهاد یا گروه نیز انجام داد (اسکیدمور، ۱۹۹۳) مثلاً کارکرد اعتیاد را می‌توان از منظر معتادان، زیر سیستمهای اقتصادی، درمانی و فرهنگی بررسی کرد.

۹- نظام کلان اجتماعی برای حفظ تعادل و سازگاری با وضعیتهای جدید محیطی‌اش، ناگزیر از تبدیل تغییرات اجتناب‌ناپذیر خود به ساختارهای جدید است. مقاومت در پذیرش تنوع، تفاوت و تغییرات پیرامون و تأکید بر حفظ همسانی و یکنواختی، موجب ساختاریابی تمایزات به اشکال خارج از انتظارات جامعه خواهد شد. یکی از این ساختارهای ناخواسته، سیستم اعتیاد است. این تحقیق از طریق گفتگوی با متخصصان، ساختاریابی اعتیاد به عنوان یک سیستم پویا را تأیید کرد. بر این اساس، سیستم جدید از جایگاه پاسخگویی به تغییرات دنیای پیرامون و ایجاد تعادل مجدد از طریق حذف تنشهای درون سیستمی، کارکردهای تکمیلی، جبرانی و افزایشی خود را تعریف و تثبیت می‌کند.

این یافته با نظریه نیکلاس لومان^۱ در خصوص معرفی افتراق در سیستم به عنوان سازوکاری برای انطباق با پیچیدگی محیط پیرامون سیستم، انطباق و همسویی دارد. به نظر او همه سیستمها با ایجاد افتراق در درون سیستم متولد می‌شوند، به عبارت دیگر سیستمهای جدید تغییرات بیرونی را به ساختار سازمانی جدید تبدیل می‌کنند. تکامل از نظر او یک فرآیند نیست، بلکه مجموعه‌ای از فرآیندهاست. انتخاب یک راه‌حل به معنای انتخاب بهترین راه‌حل نیست. ممکن است برای بازتولید ثبات سیستم و دوام آن مفید باشد. (اسپوزیتو، ۱۹۹۵، نقل از ریتزر، ۲۰۱۴).

لومان به واسطه تفکرش در مورد مفهوم خودزایی^۲ سیستمها از سلولهای زیست‌شناسی تا کل جامعه جهانی، مشهور است. لومان ویژگیهایی برای سیستمهای خودزا مطرح می‌کند؛ سیستمهای خودزا عناصر اصلی سازنده سیستم را تولید می‌کنند. همچنین سیستمهای خودزا خود تنظیم‌گرند^۳ هم مرزهای خودشان را تنظیم می‌کند و هم ساختارهای درونی خود را. ممکن است نیروهای دیگر تلاش کنند دامنه عمل سیستم خودزا را محدود کنند (مثلا

1. Luhmann
2. autopoiesis
3. self-Organizhng

کنترل مواد غیرقانونی). چنین قوانینی به جای دور نگه داشتن مواد غیرقانونی از نظام اقتصادی، بر قیمت آنها در نظام اقتصادی تأثیر می‌گذارند. غیرقانونی بودن آنها قیمتشان را بالا می‌برد و لاجرم بازاریشان را کساد می‌کند. اما در نظام اقتصادی قیمت بالا که تقاضا را کم می‌کند، فروش را ترغیب می‌کند. اگر بتوان پول زیادی از فروش کالای غیرمجاز به دست آورد، در نظام اقتصادی می‌ماند. بنابراین قوانینی که در پی دور نگه داشتن کالای خاصی از نظام اقتصادی است، فقط بر شیوه قیمت‌گذاری آن در نظام اقتصادی تأثیر می‌گذارد (لومان، ۱۹۹۵).

۱۰- سیستم اعتیاد در یک قرن گذشته در حال رقابت با سایر نهادها بوده است. پایداری در اهداف، گستردگی خدمات، خرده‌فرهنگ خاص، توان پاسخگویی به بخشی از نیازهای دائمی جامعه، جمعیت چندمیلیونی مخاطبان، ویژگیهای سیستمی بسیار متمایز از سیستمهای رقیب، انعطاف‌پذیری و پویایی ساختار و کارکردها، تعامل سطوح خرد، متوسط و کلان، تأمین منظم و مستمر تقاضاهای مخاطبان و دهها ویژگی دیگر، اعتیاد را تا سطح یک نهاد اجتماعی رسانیده است. بخشی از کارکردهایش (درمانی) در نظام رسمی تأیید شده‌اند، برخی از کارکردهایش (کاهش آسیب) به شکل نیمه‌رسمی پذیرفته شده‌اند و در برخی از کارکردهایش به دنبال نفوذ و گسترش حضور خود تا رسیدن به مرحله عادی‌سازی و ایجاد مشروعیت برای خود هستند. و در تأیید این روند شاهد هستیم که بر اساس روندهای جاری کشور، مصرف مواد (مورفین تست مثبت) پیگرد قانونی ندارد. نکته مهم آنکه طیف متقاضیان مواد اعتیادآور بر حسب ویژگیهای اقتصادی و اجتماعی و بر حسب نوع و میزان مصرف مواد، از تفاوت‌های چشمگیری برخوردار است و ارزش‌گذاری و برخورد یکسانی با آنها صورت نمی‌گیرد.

۱۱- وجه تمایز این سیستم آن است که پیامدهای ناخواسته منفی برای مصرف‌کننده، به سهولت به تجدیدنظر برای خروج از چرخه اعتیاد منجر نمی‌شوند. نیاز و نوع تفکر اولیه

مصرف‌کننده موجب می‌شود تا فرد با اولین مصارف مواد به‌گونه‌ای به درون ساختار اعتیاد کشیده شود که قادر به اعمال عاملیت کامل و یا کنش عقلانی کامل نباشد، هرچند فرد در بخش عمده‌ای از فرآیند مصرف، بر این نظر است که هدایت امور را در اختیار دارد. این یافته به بهترین نحو با «نظریه پیامدهای ناخواسته عاملیت» گیدنز همسویی دارد. در نگاه گیدنز کنشگران در جستجوی حس امنیت، دنیای خویش را عقلانی می‌کنند و عقلانی کردن، یعنی جستجوی روندهایی است که نه تنها به آنها احساس امنیت می‌دهد، بلکه آنان را قادر می‌کند به‌طور مؤثری به زندگی اجتماعی‌شان پردازند. این ویژگی به تقویت عاملیت در ساختار می‌انجامد. از نظر گیدنز کنش‌گری از انگیزه‌ها سرچشمه می‌گیرد و انگیزه‌ها بر اساس تمایلات و خواسته‌ها شکل می‌گیرند. پس به‌عبارت دیگر، عقلانیت عبارت است از مدیریت مناسب تمایلات و خواسته‌ها. گیدنز عاملیت را از نیت جدا می‌کند. به نظر او کنش غالباً به نتیجه‌ای متفاوت از نیتی که دارد، می‌رسد. به‌عبارت دیگر، عمل هدفمند اغلب پیامد ناخواسته دارد (گیدنز، ۱۹۸۹؛ نقل از ریتزر، ۲۰۱۴). مفهوم پیامد ناخواسته نقش بزرگی در نظریه گیدنز دارد. ساختاریابی شامل رابطه دیالکتیکی بین ساختار و عاملیت است و هیچ یک از این دو بدون دیگری نمی‌تواند باشد. بر اساس دیدگاه گیدنز، همین پیامدهای ناخواسته نقش تعیین‌کننده‌ای در رساندن عاملیت به سطوح نظام اجتماعی داشته‌اند (گیدنز، ۱۹۸۹؛ نقل از ریتزر، ۲۰۱۴). به‌عبارت دیگر سیستم عظیم اعتیاد محصول و پیامد ناخواسته تمایلات و نیازهایی است که با انگیزه‌های متفاوت پیگیری شده‌اند، هرچند نیت اولیه پرهیز از این پیامدهای ناخوشایند بوده است. در فلوچارت زیر، به‌طور مقایسه‌ای پیامدهای ناخواسته عاملیت گیدنز با نحوه تعامل تمایلات فردی و ساختاریابی اعتیاد مشاهده می‌شود.

انطباق مدل نظری پیامدهای ناخواسته عاملیت از نظر گیدنز با سیستم اعتیاد (طرح از نگارنده)

پیامدهای ناخواسته مصرف مواد از نظر نگارنده	نظریه پیامدهای ناخواسته عاملیت از نظر گیدنز
<p>احساس تنگنا و تنش - نیاز به تنوع یا تغییر</p> <p>↓</p> <p>حرکت در مسیر نیازها (کاهش تنش - ایجاد تنوع)</p> <p>↓</p> <p>انگیزه‌ها</p> <p>↓</p> <p>کارکردهای مثبت مواد در راستای کاهش تنش و ایجاد تنوع</p> <p>↓</p> <p>تقویت تعاملات گروهی مصرف - کمک به عقلانی کردن مصرف</p> <p>↓</p> <p>تمایل شدید به تکرار مصرف - تقویت عاملیت در ساختار</p> <p>↓</p> <p>افزایش اجبار برای مصرف - پیامد ناخواسته اول شکل‌گیری سیستم اعتیاد - پیامد ناخواسته دوم</p>	<p>فشار ساختاری - عوامل تنش‌زا</p> <p>↓</p> <p>تمایلات و خواسته‌ها</p> <p>↓</p> <p>انگیزه‌ها</p> <p>↓</p> <p>در جهت تأمین امنیت و زندگی مؤثر اجتماعی</p> <p>↓</p> <p>عقلانی کردن ندای خود</p> <p>↓</p> <p>تقویت عاملیت در ساختار</p> <p>↓</p> <p>پیامد ناخواسته</p>

هر مصرف‌کننده‌ای به مواد وابسته می‌شود، این مطلب قصد اولیه از مصرف نبوده است. هر فرد وابسته‌ای در عین حال که احساس عاملیت بالایی در کنش خویش دارد، ولی به شدت در خدمت ساختار است. پیامدهای ناخواسته مصرف مواد مخدر، منجر به تخلیه منابع مصرف‌کننده و ذخیره آنها در سیستم اعتیاد می‌شود. بر این اساس، پیامدهای ناخواسته مصرف مواد، شامل اجبار از مصرف، تقویت چرخه‌های اقتصادی مرتبط با مصرف، شکل‌گیری ساختار و شبکه عظیم قاچاق و توزیع مواد می‌شود. در ادامه این ساختار به رقابت با کارکردهای سایر ساختارها می‌پردازد.

۱۲- گیدنز اعمال تکراری و شیوه‌های ابراز کنش و بازآفرینی آنها را مبنای کارش قرار می‌دهد. عاملها فعالیت‌هایی انجام می‌دهند که شرایط را می‌کند و شرایط امکان فعالیت را فراهم می‌کند. بدین ترتیب فعالیت را نه آگاهی و نه استنباط اجتماعی از واقعیت تولید می‌کند و نه ساختار اجتماعی. در عوض انسانها در ابراز خویش (بوژه در دوره نوجوانی) به عنوان کنشگر دست به عمل می‌زنند و از طریق آن عمل است که هم آگاهی و هم ساختار پدید می‌آید (گیدنز، ۱۹۸۴؛ نقل از ریتزر، ۲۰۱۴). در این رابطه اهمیت ابراز وجود در دوره بلوغ و هویت‌جویی نوجوانان مورد تأیید قرار گرفته است.

شکل‌گیری ساختار اعتیاد با دیدگاه فوق انطباق دارد، عمل تکراری مصرف مواد، چرخه‌هایی را فعال می‌کند که شرایط و ساختار را ایجاد می‌کنند و شرایط فراهم‌کننده امکان تداوم مصرف مواد است. اما به نظر می‌رسد در بخشی از معتادان، کسانی که توان ابراز خود در حوزه‌های دیگر را نداشته‌اند، یا شرایط آنها امکانات کافی را برای ابراز مناسب خود فراهم نکرده است. در این عرصه حضور بیشتری دارند. بنابراین برخلاف بخش دوم اظهارات گیدنز درباره نحوه ساختاریابی، به نظر می‌رسد در ساختاریابی اعتیاد، نوعی واکنش جبرانی برای کنار آمدن با خود ناقص و تغییر مسیر آگاهی رنج دهنده نسبت به خود ناقص مطرح است، هرچند عمل تکرارشونده منظم و شکل‌گیری ساختار به تبع آن بر اساس نوعی آگاهی متفاوت نیز مطرح است. لازم است این موارد در تجربه‌زیسته معتادان و کارشناسان مورد کنکاش بیشتر قرار گیرد.

۱۳- بر اساس یافته‌های این تحقیق، اگر به عمل افراد معتاد بدون توجه به اهمیت و جایگاه آنان به عنوان عامل پردازیم، متوجه مهارت و انگیزه‌هایی در نزد افراد معتاد می‌شویم که عمل خاصی را در ارتباط با خود و دنیای خود انجام می‌دهند. در سایر سیستم‌های اجتماعی، انجام یک عمل دقیق، کامل، همراه با انگیزه کافی و در مقیاس کلان، نیازمند تأمین منابع مختلف آموزشی، مالی، انسانی، تجهیزاتی و برنامه‌ریزی و نظارت گسترده است.

حال آنکه می‌توان ادعا کرد که در سیستم اعتیاد بدون تأمین منابع مذکور، تنها عمل مصرف مواد موجب فعال شدن کل سیستم می‌شود. در این صورت، فراتر از عقلانی و یا جبری بودن عمل، این مطلب دربردارنده نکته مهمی برای شناخت پدیده اعتیاد باشد. لازم است این نکته از منظر تجربه‌زیسته کنشگران حوزه اعتیاد موردبررسی بیشتری واقع شود.

یافته فوق به نظریه عمل نزدیک می‌شود. در این نظریه تکیه بر عمل است نه عامل. عامل وجود دارد، اما فقط وجودی جسمی و ذهنی دارد که «حامل» و «مجری» عمل اجتماعی است. بدین ترتیب عامل کاملاً تحت تأثیر انتخاب عقلانی یا جبرهای پیرامون نیست، بلکه فردی است که دنیا و خودش را می‌شناسد و از مهارت و دانش برانگیزنده عمل خاصی استفاده می‌کند (ریتزر، ۲۰۰۲؛ نقل از ریتزر، ۲۰۱۴). بنابراین، در این نظریه اهمیت عامل کوچک شمرده می‌شود و تلاش بر آن است که بر عمل تمرکز شود. در نظریه‌هایی که رفتار انحرافی و طرد گروه‌های منحرف را بررسی می‌کنند، می‌توان متوجه کاهش پایگاه و شکل‌گیری کژکارکردهای این دسته از عاملین شد.

۱۴- یافته‌های این تحقیق به تعامل سیستمی سطوح خرد، میانی و کلان تأکید داشتند. این تعامل سیستمی را می‌توان معادل تعامل دیالکتیکی در نظر گرفت. کلیه فرآیندهای این دو تعامل مشابه هستند، اما به جهت اولویت بیشتر عوامل خرد یا کلان، می‌توان به صورت ذهنی تمایزی قائل شد. در رویکرد سیستمی، مصرف‌کنندگان و کارکرد آنها به عنوان اجزاء سیستم در شکل‌گیری فرآیندهای ساختاری اهمیت بیشتری دارند، حال آنکه در نگاه جامعه‌شناختی دیالکتیکی و جامعه‌شناسی انتقادی، ساختارها از اولویت بیشتری برخوردارند. دیدگاه انتقادی عوامل مرتبط با اقتصاد سیاسی را مبنای پدیده‌هایی همچون اعتیاد می‌داند. برخی از افراد جمعیت نمونه اشاره داشتند که عوامل کلان همچون بیکاری، فقر، شکاف طبقاتی و در دسترس بودن مواد، از علل اصلی شروع و گسترش اعتیاد محسوب می‌شوند. وقتی ساختارهای کلان قادر به حل مشکلات اساسی نیستند، خودبه‌خود مصرف مواد و فعال شدن

سیستم اعتیاد، همراه با پویایی خاص آن و پیامدهای آسیب‌شناختی آن، شکل می‌گیرند. ۱۵- بر اساس دیدگاه‌های بخش عمده‌ای از متخصصان شرکت‌کننده در این تحقیق، فراتر از ابعاد مادی مواد مخدر و تأثیرات مستقیم آنها، می‌توان از محوریت مواد برای تمرکز بخشیدن به بخشی از ارتباطات اجتماعی، تحت عنوان «واسطه تعاملات اجتماعی» نام برد. مواد به عنوان یک رسانه عام جدید برای تبادل درون سیستمی و بین سیستمی و در خدمت کارکردهای مورد انتظار سیستم اعتیاد مطرح شده است. این رسانه برای گروههایی که دارای محدودیت‌هایی برای مشارکت بوده‌اند، حداکثر پذیرش را در درون نظام خود فراهم کرده است. بر اساس این یافته نکته اول آنکه، مواد و الکل گسترش زیادی یافته و پدیده‌های محدود و خاص محسوب نمی‌شوند. نکته دوم آنکه، در سطح جامعه و بعضی از ساختارهای رسمی به‌طور نسبی نوعی تحمل و مدارای غیررسمی نسبت به معتادان و اعتیاد ایجاد شده است. پس می‌توان گفت، مواد به عنوان یک رسانه عام دارای فرکانس مشخصی است که گیرندگان نسبتاً زیادی پیدا کرده است. این رسانه مبنایی برای تعاملات درون‌گروهی افرادی شده است که حتی بخشی از آنها قبلاً با یکدیگر ارتباط نداشته‌اند. این رسانه نوعی اشتراک هویتی بین گروههای مصرف‌کننده تعریف کرده و در مراسم مختلف، واسطه تعاملات آنان شده است. همچنین مواد علاوه بر نقش پیام‌رسان و رسانه درون سیستمی، نوعی پیام‌رسان و رسانه برون سیستمی برای بیان اعتراض به سایر ساختارها و اعلام تفاوت در ارزشها و هنجارهای گروهی نیز محسوب می‌شود.

این یافته با «مفهوم رسانه‌های عام تبادل» پارسونز انطباق دارد. پارسونز با بهره‌گیری از ابعاد نمادین و غیرمادی رسانه‌هایی همچون پول، قدرت سیاسی و تعهدات ارزشی، به جنبه کاربردی آنها به عنوان وسایلی در خدمت تبادل در درون چهار نظام کنش خویش توجه دارد. این رسانه‌ها در خدمت کارکردهای مورد انتظار تقویت می‌شوند و بین چهار نظام کنش می‌چرخند (پارسونز، ۱۹۶۶).

۱۶- به طور تقریباً مشابه با تفسیر فوق، یافته‌های این تحقیق با نظریه «رسانه‌های غیرزبانی هابرماس» نیز انطباق دارد. به نظر هابرماس به واسطه افزایش تضاد در مورد زبان، رسانه‌های غیرزبانی همچون پول و قدرت، فضای خالی را پر می‌کنند و تا حدودی جایگزین زبان روزمره می‌شوند. این رسانه‌های غیرزبانی از نظامهای اقتصادی، سیاسی و اداری که از افتراق در نظامهای جهان زندگی سرچشمه گرفته‌اند، حاصل می‌شوند و به جای اینکه کنشها را زبان هماهنگ کند، پول و قدرت این کار را به عهده می‌گیرند. علت بخشی از این وضعیت به قطع ارتباط دیالکتیکی نظام و جهان زندگی مربوط می‌شود (هابرماس، ۱۹۸۷).

این تحقیق، مواد اعتیادآور و کارکردهای آنها را که از نظامهای مرتبط با اوقات فراغت و درمان می‌آیند، برای جبران فضای خالی در ارتباطات گروههای خاص، مورد تأیید قرار داد. در نتیجه از این منظر می‌توان ادعا کرد که برخی از گروههای اجتماعی به بازاندیشی در روندهای قبل پرداخته و با محوریت مواد، نوع تعاملات درون‌گروهی و برون‌گروهی خود را تعیین کرده‌اند. تعاملاتی که مواد و کارکردهای مطلوب آن، رسانه غیرزبانی آن محسوب می‌شوند. این یافته با کارکردهای ارتباطی، عاطفی، تعلق گروهی و ... ناشی از نقش محوری مواد به عنوان رسانه عام و واسطه تعاملات گروه همسو است.

۱۷- بر اساس دیدگاههای جمعیت نمونه، می‌توان ادعا کرد که گروه معتادان درگیر روابط و خرده‌فرهنگ خاصی هستند که به رفتار آنها معنا و جایگاه ویژه‌ای می‌دهد. این خرده‌فرهنگ در قالب نشستهای مصرف‌کنندگان و آداب و مناسک خاصی که بر جمع آنان حاکم است، علاوه بر تأثیر اختصاصی مواد اعتیادآور، کارکردهای مختلفی از جمله کارکرد عاطفی و تعلق گروهی را به دنبال دارد. معتادان با عبور از چارچوبهای دیگران، به ابداع چارچوبهای خودشان که منبع جدیدی برای تعامل اجتماعی‌شان به شمار می‌رود، پرداخته‌اند. این تلاش در راستای ایجاد سازوکارهای لازم برای عادی‌سازی، مشروعیت بخشیدن و تسهیل تداوم رفتار محسوب می‌شود. در ادامه پیامدهای ناخواسته‌ای از جمله تقویت ساختار اعتیاد ایجاد خواهد شد.

یافته فوق با دیدگاه گافمن در خصوص «اهمیت مناسک در زندگی روزمره و اطمینان بخشی به روابط اجتماعی» انطباق دارد. از نظر گافمن مناسک به دیگران این فرصت را می‌دهد که مشروعیت جایگاه‌همان در ساختار اجتماعی را تصدیق کنند و در همان حال ما را موظف به همان کار می‌کنند... میزان وجود مناسک در جامعه نشان از مشروعیت ساختار اجتماعی آن دارد (میننگ، ۱۹۹۲).

۱۸- سرعت، سهولت و کارایی برای دستیابی به هدف، شاخصهای اصلی گزینش مواد توسط افرادی محسوب می‌شد که تحمل، منابع، تجربه و مهارت کافی برای استفاده از سایر روشهای ارضاء نیازهای خود را ندارند. مصرف مواد یک راه میان‌بر برای کسب تمام کارکردهایی است که فرد پس از بروز علل و زمینه‌های فشارزای ناگوار، به دنبال کسب آنهاست. رنجی که بطور سریع قطع می‌شود، هوشیاری آزردهنده‌ای که با اولین دوز مصرف تغییر می‌کند، لحظات ملال‌آوری که به سرعت با تجربه اوج تعویض می‌شوند، همه و همه، منطبق با ویژگیهای جامعه‌ای است که کم‌طاقت است، مطالعاتش پیامکی است، علائق‌اش روزمره است، به ثروت یک‌شبه می‌اندیشد، در مباحث جدی و عمیق تحمل لازم برای پیگیری قواعد معمول را ندارد و به دنبال کوتاه کردن راه طولانی و دستیابی به نتیجه فوری است، غذای او غذای فوری است، دوستی و عشق او روزمره و کوتاه‌مدت است، در نظر دارد در طول چند روز لاغر شود، یک‌شبه همه مطالب امتحانی را فراگیرد،... این ویژگیها با مصرف مواد توسط بسیاری از افراد مصرف‌کننده، بی‌ارتباط نیستند.

این بخش از یافته‌های تحقیق با دیدگاه ریتزر در خصوص جوامع در حال مک‌دونالدی شدن انطباق و همسویی بالایی دارد. بر اساس دیدگاه ریتزر در خصوص جامعه در حال مک‌دونالدی شدن و تأکیدی که او بر اهمیت کارایی برای رسیدن به هدف در این جامعه داشت، می‌توان ادعا کرد که الزامات داشتن کارایی یعنی محاسبه‌پذیری و سرعت، دلیلی برای انتخاب شیوه‌های غیر هنجاری برای دستیابی سریع به هدف (رفع تنشها، دستیابی به آرامش،

کسب لذت، ... بوده است (ریتزر، ۲۰۱۴). این شرایط مبنایی برای گرایش به سمت مواد اعتیادآور شده است. چراکه مصرف مواد در کوتاه مدت دارای کارایی غیرقابل انکار است، نتایج مورد انتظار به سرعت حاصل شده و شاخص هزینه و انرژی لازم برای دستیابی به نتایج مورد انتظار نیز بیانگر منطقی بودن گزینه مصرف مواد از سوی آنها است.

از سوی دیگر، ویژگی تکانش‌گری شایع در نزد بخشی از مصرف‌کنندگان جوان، با شاخصهای سرعت و کارآمدی برای دستیابی به اهداف هماهنگی زیادی دارد.

۱۹- در شرایطی که چارچوبهای هنجاری بسیاری از تغییرات را مجاز نمی‌داند، مصرف‌کنندگان مواد، به بازاندیشی در مفاهیم تسکین، لذت، آرامش، رضایت، اوقات فراغت، تحرک، درک متفاوت، تحمل، داشتن استقلال و تعریف حوزه جدید برای کسب آزادی عمل پرداخته‌اند. آنها به‌ظاهر کناره‌گیری کرده، از درگیری فعال و مستقیم با حوزه‌های اجتماعی اجتناب ورزیده‌اند، اما عملاً نوعی بازاندیشی در فضای هنجاری و نحوه تعامل را در فضای خود و گروه مصرف‌کنندگان عملیاتی کرده‌اند. این یافته تحقیق، با دیدگاه گیدنز در خصوص بازاندیشی در روابط سنتی مطابقت و هماهنگی دارد (گیدنز، ۱۹۹۱ نقل از ریتزر، ۲۰۱۴).

به نظر گیدنز برای بازاندیشی در نحوه ایجاد روابط صمیمانه، باید در زمینه‌ای جدا از موضوعات معنوی و اخلاقی بزرگتر تلاش کرد. با این‌همه ترتیبات مدرن، آنجا که مردم مبادرت به تعبیر بازاندیشانه از خود و دیگران می‌کنند، تحت فشار قرار می‌گیرند. او این دیدگاه را در ارتباط با موضوعاتی همچون نحوه برخورد با سازمان عاطفی مطرح کرد. به نظر او آزادی گرایش جنسی وسیله تجدید سازمان عاطفی پر دامنه حیات اجتماعی شد (گیدنز، ۱۹۹۱ نقل از ریتزر، ۲۰۱۴). به نظر می‌رسد گرایش شدید به سمت مواد، وسیله‌ای برای گسترش سازمان اوقات فراغت و ایجاد سامانه کنترل تنش است.

۲۰- بر اساس یافته‌های تحقیق، متفاوت از قضاوتها و برآوردهای آماری قبلی، افزایش شدید گرایش به سمت مواد اعتیادآور در استانهایی که کمتر تحت تأثیر روابط صنعتی و

گسترش شهرنشینی بوده‌اند، با بی‌کارکرد شدن و کارکرد منفی برخی از ساختارها و نهادها در شرایط نوین مرتبط است. افزایش میزانها و نرخهای مسائلی از قبیل بیکاری، افسردگی زنان و نوجوانان، جرایم خشن، خودکشی، طلاق، ... بیانگر تحولات اساسی و بروز عدم تعادل در درون نظامهای اجتماعی است که رفع نیازهای گروههای مرتبط با آنها را با بحران روبرو کرده است. مصرف مواد با این وضعیتهای ارتباط تنگاتنگ دارد، به عبارت دیگر، این ویژگیها با یکدیگر پیوندهای متعددی دارند و یکدیگر را پشتیبانی می‌کنند.

نتیجه‌گیری

به نظر کلمن تغییر ساختارهای نخستین و ایجاد ساختارهای هدفمند جدید، یک خلأ نظری ایجاد کرده که سازمانهای اجتماعی آن را برطرف نکرده‌اند و علوم اجتماعی باید به بازسازی جامعه بپردازد. در این رابطه هدف نابودی ساختارهای هدفمند نیست، بلکه هدف شناخت موقعیتهای و اجتناب از مسائل این دست ساختارهاست (کلمن، ۱۹۹۳؛ نقل از ریتزر، ۲۰۱۴). در نتیجه یافته‌های این تحقیق در راستای انعکاس وضعیتهای و فرآیندهایی است که ساختاریابی و پویایی سیستمی اعتیاد، نتیجه ناخوشایند و پیامد ناخواسته آنها بوده است. یافته‌های این تحقیق نشان دادند که به نتیجه نرسیدن اکثر برنامه‌های مقابله‌ای و پیشگیرانه به شناخت ناکافی از پدیده اعتیاد مرتبط بوده و ضرورت توسعه نظریه جامعه‌شناسی اعتیاد موردتوجه قرار گرفت. در این راستا اکتشاف تفاسیر جدید مبتنی بر نظریه زمینه‌ای و اکتشاف تفاسیر جدید مبتنی بر نظریه‌های جامعه‌شناسی به نتایج متعددی رسید که اهم آنها آورده می‌شوند.

۱. یافته‌ها نشان دادند که نظریه‌های موجود، قادر به درک هم‌زمان سازوکارهای گرایش افراد به مواد اعتیادآور و پویایی و کارکردهای سیستمی آن نبوده‌اند. در شرایط فعلی سیستم اعتیاد به جبران نارساییهای ناشی از کژکارکردی سایر سیستمها پرداخته و به صورت

- ساختار یافته برای برقراری تعادل پویا در نظام کلان اجتماعی ایفای کارکرد می‌کند.
۲. نتایج این تحقیق نشان داد که اعتیاد دارای ساختار سیستمی بسیار پویا، گسترده و دارای انرژی درون‌زاد است. این سیستم بر اساس کارکردهای ملموس، جذاب، دارای سرعت اثربخشی بالا و نسبتاً ارزان مواد شکل‌گرفته و سپس در سطوح متوسط و کلان اجتماعی کارکردهای ساختاری خود را گسترش داده است.
۳. نتایج این تحقیق نشان داد که تمایز تعیین‌کننده‌ای بین مفهوم مصرف مواد و مفهوم اعتیاد وجود دارد. عدم احساس تهدید نسبت به مصرف مواد، احساس عاملیت و آسیب‌ناپذیری در کنار تأثیرات کارکردی مواد، با مفهوم مصرف ارتباط دارند، ولی در ابتدا مصرف‌کنندگان خود را معتاد نمی‌دانند، در نتیجه انتخاب راهبردهایی همچون مبارزه با اعتیاد و پیشگیری از اعتیاد صحیح نیستند.
۴. یکی از تفاسیر این تحقیق بیانگر آن است که تمایلات و انگیزه‌های افراد در کنار کارکردهای قوی و متعدد مواد، موجب خطرپذیری مصرف‌کنندگان می‌شود. در راستای این انگیزه‌ها مصرف‌کنندگان با پیامد ناخواسته‌ای بنام وابستگی به مواد و اجبار به مصرف روبرو شده‌اند. پیامدهای ناخواسته نقش تعیین‌کننده‌ای در رساندن عاملیت اولیه مصرف‌کنندگان به سطوح نظام اجتماعی و شکل‌گیری سیستم پویای اعتیاد داشته‌اند.
۵. این تحقیق کاربرد «نظریه عمل» را برای تفسیر بخشی از سازوکار سیستمی اعتیاد تأیید کرد. بر این اساس، پس از مصارف اولیه مواد، فراتر از عقلانی و یا جبری بودن عمل، تنها عمل مصرف مواد موجب فعال شدن کل سیستم اعتیاد در ابعاد جسمانی، روانی، بین فردی، اقتصادی، اجتماعی و تأمین کارکردها در کلیه ابعاد مذکور می‌شود.
۶. بر اساس دیدگاه کارکردگرایی می‌توان ادعا کرد که نظم، استمرار و کارکردهای اعتیاد، واقعی و عینی هستند، پس در این تحقیق ساختاریابی مبتنی بر کارکردهای اعتیاد تأیید شد.

۷. این تحقیق با شناسایی ویژگیهای متمایز و بی‌نظیر معنادان به عنوان کنشگران متعهد سیستم اعتیاد و همچنین جمع‌بندی ویژگیهایی ساختاری و پویایی سیستمی اعتیاد، به این نتیجه رسید که اعتیاد تبدیل به یک نهاد اجتماعی شده است. در نتیجه بدون شناخت سازوکارهای فعالیت این سیستم و نحوه رقابت با کارکردهای آن، به سهولت نمی‌توان آن را کنترل کرد.

۸. این بررسی در قالب یک تفسیر ساختاری- کارکردی نشان داد که مواد اعتیادآور مختلف، به عنوان یک سامانه مدیریت تنش و تنوع‌طلبی، طیف وسیعی از تنشها و تنوع‌طلبیهای ناشی از تحولات مستمر دنیای کنونی را با وجود تفاوت‌های مصرف‌کنندگان مواد، پوشش می‌دهند.

۹. یافته‌های میدانی نشان دادند که اعتیاد در راستای اهداف نظام اجتماعی، برای کاهش عدم تعادل ناشی از تغییرات دنیای پیرامون و ضعف در جذب و فعال‌سازی همه گروههای اجتماعی، دارای ساختار کارکردی شده است و همواره از طریق معرفی و گسترش کارکردهای ضربه‌گیر، جبرانی و افزایشی خود، به دنبال مشروعیت بخشی به راهکار انحرافی اولیه خود بوده است.

۱۰. در ادامه یافته فوق، بخشی از ساختار کارکردی اعتیاد، بر اساس نوعی واکنش جبرانی برای کنار آمدن با خود ناقص و تغییر مسیر آگاهی رنج دهنده نسبت به خود ناقص، قابل تفسیر است.

یافته‌های میدانی دارای همسویی بالایی با یافته‌های نظری حاصل از خوانش نظریه‌های جامعه‌شناختی مطرح شده از سوی لومان، باکلی، وایلی، پارسونز، گیدنز، معیدفر، اسکید مور، ریتزر، ... بودند. این همسویی با افزایش اعتبار یافته‌های میدانی، کاربست نتایج را در حوزه‌های نظری و عملی تسهیل می‌نماید. این یافته‌ها عبارتند از:

۱. مواد برای تمرکز بخشیدن به بخشی از ارتباطات اجتماعی، به عنوان «واسطه تعاملات

اجتماعی « محوریت یافته است.

۲. مواد نقش نوعی « رسانه غیرزبانی» را برای گروههای مخاطب خود کسب کرده است.
 ۳. مناسبتها و مناسک مصرف مواد، برای مشروعیت بخشیدن به جایگاه کارکردی ساختار اعتیاد و تصدیق آن توسط اعضای این ساختار، اهمیت یافته است.
 ۴. سرعت، سهولت و کارایی برای دستیابی به هدف، شاخصهای اصلی جوامع در حال مک‌دونالدی شدن هستند و دلیل گزینش مواد توسط افرادی محسوب می‌شود که تحمل، منابع، تجربه و مهارت کافی برای استفاده از سایر روشهای ارضاء خود را ندارند.
 ۵. در شرایطی که چارچوبهای هنجاری بسیاری از تغییرات را مجاز نمی‌داند، مصرف‌کنندگان مواد، به بازاندیشی در مفاهیم تسکین، لذت، آرامش، رضایت، اوقات فراغت، تحرک، درک متفاوت، تحمل، داشتن استقلال، ... و تعریف یک حوزه جدید برای کسب آزادی عمل، پرداخته‌اند.
 ۶. افزایش گرایش به سمت مواد اعتیادآور در استانها و مراکز جمعیتی کوچک، با بی‌کارکرد شدن و یا کارکردهای منفی برخی از ساختارها و نهادهای سنتی در شرایط نوین و گسترش مسائل اجتماعی مرتبط است.
- طرح یک نقد در خصوص یافته‌ها: در برخی از مباحثه‌های گروهی و فردی این تحقیق، نقدهایی به برخی از یافته‌های تحقیق وارد می‌شد. آنها از موضع منطق بنیادین و مخالفت با منطق لیبرالی حاکم بر برخی از مباحث، بر نقش دولتها برای تأمین سلامت تأکید داشته و بازاندیشی در روابط دارای ابعاد اخلاقی و ارزشی را به دلیل ارتباط به مبانی فلسفی و ارزشهای عمومی جامعه، قابل تأیید نمی‌دانستند. به نظر آنها جامعه نیاز دارد ارزشهای بنیادین خود را مشخص کند و از اعضاء خود خواهان پایبندی به آنها باشد. لذا به سهولت نمی‌توان از طریق بازاندیشی، ارزشهایی همچون توجه به سلامت و ارزش زندگی را تغییر یافته دانست، یا آنها را تغییر داد.

در جواب نقد فوق، یافته‌های دیگر تحقیق بیانگر آن بود که اولاً؛ بررسی عینی پدیده‌های آسیب‌شناختی به معنای تأیید آن پدیده‌ها و مشروعیت بخشی به سازوکارهای گسترش موفق آنها نیست، دوم آنکه؛ هرچند ساختار کارکردی و پویایی سیستمی اعتیاد نگران‌کننده است، اما این وضعیت پیامد کژکارکردی سایر ساختارهاست و باید نگرانی اصلی را متوجه ناکارآمدی آنها کرد، زیرا چرخه‌های معیوب آنها موجب تولید و بازتولید منظم علل اعتیاد می‌شوند. نکته سوم آنکه؛ در شرایط فعلی یافته‌های این تحقیق، بطور میانگین در رابطه با ۵/۵٪ از جمعیت کشور که در سنین ۶۴ - ۱۵ سال قرار دارند، قابلیت تعمیم دارند (ستاد مبارزه با مواد مخدر، ۲۰۱۵) و بخش عمده جامعه، هنوز اعتیاد را به عنوان اولین مسئله اجتماعی می‌دانند. این بدان معناست که ارزشهای جامعه به لحاظ آماری تفوق دارند، اما همین نسبت جمعیتی افراد دارای گرایش به مواد نیز تأییدکننده پویایی سیستمی اعتیاد و ساختار کارکردی آن است. در بررسی مسائل اجتماعی، پدیده‌های مهلکی که نسبت جمعیتی بسیار کمتری دارند، به عنوان مسائل و تهدیدهای گسترده و جدی تلقی می‌شوند.

پیشنهادات:

۱. پیشنهاد می‌شود که متناسب با هر یک از یافته‌های نظریه زمینه‌ای که دارای همسویی بالایی با نظریه‌های جامعه‌شناختی هستند و به همین دلیل اعتبار بالاتری یافته‌اند، در تغییر راهبردها و اصلاح سیاستهای پیشگیری و درمان اعتیاد کشور استفاده شود.
۲. پیشنهاد می‌شود که تفاسیر جدید این تحقیق، به وسیله تحقیقات کمی و کیفی مورد بررسی و آزمون میدانی قرار گرفته تا با رویکرد کارکرد سیستمی اعتیاد، زیرساخت نظری متقنی در جامعه‌شناسی اعتیاد فراهم آید.
۳. پیشنهاد می‌شود با توجه به شناختی که این تحقیق نسبت به ویژگیهای سیستمی و کارکردهای اعتیاد شناسایی کرد و متناسب با تمایلات و وضعیتهایی که افراد به سمت

مواد اعتیادآور جذب می‌شوند، ساختار اعتیاد را مهندسی معکوس نموده و با استفاده از سازوکارهای آن، سایر سیستمهای مرتبط را بازبینی و باز مهندسی کرد.

ملاحظات اخلاقی

مشارکت نویسندگان

همه نویسندگان مشارکت مؤثر داشته‌اند.

منابع مالی

برای انتشار این مقاله حمایت مالی مستقیم از هیچ نهاد یا سازمان دولتی دریافت نشده است.

تعارض منافع

این مقاله با سایر آثار منتشرشده از سوی نویسندگان مغایرت محتوایی و هم‌پوشانی ندارد.

پیروی از اصول اخلاق پژوهش

در این مقاله همه حقوق مرتبط با اخلاق پژوهش رعایت شده است.

- Anti-Narcotics Headquarters, Research and Training Office, (2015). National survey of households on the prevalence of drug use and psychotropic substances in the general population (15-64 years). Moderator of Roshanpajoo, Mohsen, Tehran: The Inner World (in Persian)
- Charmaz, K, (2006). Constructing Grounded Theory: A Practical Guide Through Qualitative Analysis. London: SA
- Faraskhah, Maghsoud, (2016). Qualitative research method in social sciences with emphasis on theory based. Agah Publishing, Fourth Edition,
- Giddens, Anthony,(1984). The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration in Social Analysis. Berkeley: University of California Press
- Iman, Mohammad Taghi, (2012). Qualitative research methodology. Qom: Hozeh and University Research Institute. (in Persian)
- International Conference on Applied Science Different aspects of criminal policy against drugs. Judiciary, (2000). The Legislation on Drugs and Addiction in Iran. Volume 1, First Edition, Tehran: Official Newspaper Publications (in Persian)
- Jalali, Dariush, (2017). Comprehensive book on adolescent substance abuse prevention. Tehran: Law Enforcement Sciences and Social Studies, Chaharmahal and Bakhtiari Province (in Persian)
- Khaki, Gholamreza, (2017). Grande's research method with dissertation approach Grandy's research method with dissertation approach. Tehran: Foujan Publications, third edition (in Persian)
- Lifeworld and System: A Critique of Functionalist Reason. Boston: Beacon Press
- Luhmann. Niklas, (1982). The Differentiation of Society. New York: Columbia Journal of General Systems
- Manning Philip, (1992), Erving Goffman and Modern Sociology. Encyclopedia of Social Theory. Thousand Oaks, Clif, : Sag
- Moayedfar, Saeed, (2011). Iranian Society for Swimming Social Issues. Third Edition, Tehran, Noor Alam. (in Persian)
- Moghaddas Ghahfarkhi, Shahram, (2018). Addiction Dynamics; Analysis based on the background theory of addiction according to the characteristics of this phenomenon in Chaharmahal and Bakhtiari province. Ph.D. Thesis. Mansour Haghghatian, Seyed Ali Hashemianfar, Islamic Azad University - Dehaghan Branch (in Persian)

- Moghaddas Ghahfarkhi, Shahram; Aghababaei, Azizullah, (1397). Dynamics of Addiction System; Phenomenological analysis of addiction, analysis of issues and social harms of the country. Articles of Chaharmahal and Bakhtiari Province, Tehran, Research Institute of Culture, Art and Communication, Second Edition, (in Persian)
- Nowruzi Jovani, Saeed, (2009). Focus group discussion. Fundamentals, Process and Analysis. Tehran, Danjeh Publishing, First Edition (in Persian)
- Parsons Talcott., (1966), Societies. Englewood Cliffs, N. J. : Prentice-Hal
- Ritzer, George, (translated in 2014). Sociological Theory, translated by Houshang Naebi, Tehran: Ney Publishing (in Persian)
- Skidmore, William, (1993). Theoretical thinking in sociology. Translated by Ali Mohammad Hazeri, et al., first edition, scientific publications (in Persian)